

Dunaikavics

A Dunaújvárosi Egyetem online folyóirata 2026. XIV. évfolyam X. szám

Műszaki-, Informatikai és Társadalomtudományok

ASZALAY KÁLMÁN

Családi minták és gyermeknevelési kihívások: a szülői példamutatás szerepe a roma tanulók oktatási pályájában

BÓNÉ-CSÚRY ÁGOTA

A pénzügyi kultúra vizsgálata a középiskolás diákok körében

PAPP VICTOR

The Foreclosure of Contestability: Algorithmic Curation and Democratic Revisability 1. rész

GYARMATI ZSANETT-KŐKUTI TAMÁS
Interkulturális problémák vizsgálata a magyar-kínai üzleti kommunikáció speciális kontextusában

Dunakavics

A Dunaújvárosi Egyetem online folyóirata 2026. XIV. évfolyam X. szám

Műszaki-, Informatikai és Társadalomtudományok

MEGJELELENIK ÉVENTE 12 ALKALOMMAL

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

András István, Bacsa-Bán Anetta, Balázs László, Kovács-Bokor Éva,
Nagy Bálint, Németh István, Rajcsányi-Molnár Mónika.

Felelős szerkesztő: Németh István

Szerkesztők: Falus Orsolya, Halmai Nóra, Kőkuti Tamás, Varga Anita

Tördelés: Duma Attila

Szerkesztőség és a kiadó címe: 2400 Dunaújváros, Táncsics M. u. 1/a.

Kiadja DUE Press, a Dunaújvárosi Egyetem kiadója

Felelős kiadó Dr. habil András István, rektor

<http://dunakavics.uniduna.hu/>

ISSN 2064-5007

Tartalom

ASZALAY KÁLMÁN

Családi minták és gyermeknevelési kihívások: a szülői példamutatás szerepe a roma tanulók oktatási pályájában

5

BÓNÉ-CSÚRY ÁGOTA

A pénzügyi kultúra vizsgálata a középiskolás diákok körében

15

PAPP VICTOR

The Foreclosure of Contestability: Algorithmic Curation and Democratic Revisability 1.rész

33

GYARMATI ZSANETT-KŐKUTI TAMÁS

Interkulturális problémák vizsgálata a magyar-kínai üzleti kommunikáció speciális kontextusában

69

Galéria (Sywa Réka fotói)

83

Családi minták és gyermeknevelési kihívások: a szülői példamutatás szerepe a roma tanulók oktatási pályájában

A szülői példamutatás nem csupán a gyermeknevelés része, hanem az oktatási egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik kulcsmechanizmusa. A családi minták és az intézményi környezet kölcsönhatása meghatározó a roma tanulók oktatási pályájának alakulásában.

Összefoglalás: A gyermeknevelés során kialakuló családi minták és szocializációs folyamatok meghatározó szerepet játszanak a gyermekek tanulási attitűdjeinek és oktatási pályájának alakulásában. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a szülői példamutatás milyen módon befolyásolja a roma tanulók tanulmányi előrehaladását. Az elemzés elméleti megközelítésen alapul, amely a kulturális és társadalmi tőke, valamint a szociális tanulás elméleteire támaszkodik. A vizsgálat feltételezi, hogy a szülők tanuláshoz való viszonya és mindennapi viselkedési mintái alakítják a gyermekek motivációját és aspirációit. A tanulmány arra következtetésre jut, hogy a szülői példamutatás nem választható el az intézményi környezettől: az iskola és a pedagógusok szerepe kulcsfontosságú a családi háttérből fakadó különbségek mérséklésében.

Kulcsszavak: Roma tanulók; tanulmányi előrehaladás; szülői példamutatás; családi szocializáció; oktatási egyenlőtlenségek.

Abstract: Family socialization processes and parental role modelling play a crucial role in shaping children's educational trajectories. This paper examines the role of parental role modelling in the educational progress of Roma students. It is based on the assumption that parents' attitudes toward schooling and everyday behavioural patterns influence children's learning motivation and aspirations. The theoretical framework draws on cultural and social capital as well as social learning theory. The analysis demonstrates how family patterns contribute to the development of learning motivation, school engagement, and future orientation. It also highlights that the effects of parental role modelling cannot be separated from the institutional context, as schools and teachers play a key role in mitigating inequalities.

Keywords: Roma students; educational attainment; parental role modelling; family socialization; educational inequalities.

* Debreceni Egyetem, Humán tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
E-mail: kalman47@mailbox.unideb.hu
ORCID: 0009-0006-0839-7913

[1] Havas G.–Liskó I. (2005): *Szegregáció a roma tanulók oktatásában*. Budapest: Felsőoktatási Kutató-intézet.

[2] Kertesi, G.–Kézdi, G. (2012): Ethnic Segregation Between Hungarian Schools: Long-run Trends and Geographic Distribution. *Hungarian Statistical Review*, 90., (16.), pp. 18–45.

Bevezetés

A gyermeknevelés folyamata során a család nem csupán az elsődleges szocializációs közegként működik, hanem olyan értékeket, normákat és viselkedési mintákat is közvetít, amelyek hosszú távon meghatározzák a gyermekek társadalmi és oktatási pályáját. A szülői példamutatás ebben az értelemben a nevelési gyakorlat egyik alapvető dimenziójaként értelmezhető, amely különösen nagy jelentőséggel bír olyan társadalmi csoportok esetében, ahol az oktatás a társadalmi mobilitás egyik kulcsfontosságú eszköze.

A roma tanulók oktatási pályájának alakulása régóta a magyar oktatásszociológiai kutatások egyik kiemelt területe. Számos vizsgálat rámutat arra, hogy a roma gyermekek oktatási esélyei jelentősen eltérnek a többségi társadalom tanulóiétól, ami részben a társadalmi egyenlőtlenségek, részben pedig az iskolarendszer strukturális működésének következménye [1; 2].

A kutatások rendszerint hangsúlyozzák a családi háttér szerepét a tanulmányi előrehaladás alakulásában, ugyanakkor a szülői viselkedési minták és a példamutatás hatásmechanizmusai viszonylag ritkábban kerülnek a vizsgálatok középpontjába.

Az oktatási előrehaladás alakulását ugyanis nem kizárólag az egyéni képességek vagy az intézményi környezet határozza meg, hanem a családi szocializáció során kialakuló attitűdök, értékek és viselkedési minták is.

A szülők tanuláshoz való viszonya, az iskola iránti attitűdje, valamint mindennapi viselkedési gyakorlatai meghatározó módon formálhatják a gyermekek tanulási motivációját és jövőbeli aspirációit.

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a szülői példamutatás milyen módon befolyásolja a roma tanulók oktatási előrehaladását.

Az elemzés arra a kérdésre keresi a választ, hogy a családi minták miként hatnak a tanulási attitűdökre, az iskolai elköteleződésre és a továbbtanulási ambíciókra.

A tanulmány hozzájárulása abban áll, hogy a roma tanulók oktatási helyzetének vizsgálatában a figyelmet a szülői példamutatás mint mikroszintű szocializációs mechanizmus szerepére irányítja.

A tanulmány elméleti elemzésen alapul, amely a releváns szociológiai és oktatásszociológiai szakirodalom szintetizáló feldolgozására épül.

Elméleti keret

A tanulmányi sikerességet befolyásoló tényezők vizsgálata az oktatásszociológia egyik központi kutatási területe. A tanulók oktatási pályáját nem csupán az egyéni képességek és az intézményi környezet határozza meg. Jelentős szerepet játszanak a családi szocializáció során kialakuló attitűdök és viselkedési minták is. A családi háttér hatását több kutatás is vizsgálta, amelyek rámutatnak arra, hogy a család által közvetített kulturális és társadalmi erőforrások jelentős szerepet játszanak az oktatási egyenlőtlenségek újratermelődésében.

A kulturális tőke elmélete szerint a családok különböző mennyiségű és minőségű kulturális erőforrást közvetítenek gyermekeik felé [3]. A családi környezetben elsajátított nyelvi minták, tanulási szokások és az iskola iránti attitűdök lényegesen befolyásolják a tanulók oktatási pályáját. Az oktatási intézmények működése gyakran implicit módon azokat a kulturális mintákat részesíti előnyben, amelyek a magasabb társadalmi státuszú családokban jelennek meg. Ennek következtében az eltérő családi háttérrel rendelkező tanulók különböző mértékű előnyökkel vagy hátrányokkal lépnek be az iskolarendszerbe.

A családi erőforrások hatásának értelmezésében fontos szerepet játszik a társadalmi tőke fogalma is. A családon belüli kapcsolatok minősége, a szülők figyelme és a gyermekek tanulási folyamatának támogatása olyan erőforrásokként értelmezhetők, amelyek hozzájárulnak a tanulmányi eredményességhez.

A szülők és gyermekek közötti interakciók, valamint a családi kapcsolatok sűrűsége és stabilitása meghatározhatja, hogy a gyermekek milyen mértékben kapnak támogatást az iskolai feladataik teljesítéséhez.

A tanulási folyamatok megértésében fontos szerepet tölt be a szociális tanulás elmélete is, amely szerint az egyének jelentős mértékben megfigyelés útján sajátítanak el viselkedési mintákat [4].

A gyermekek nemcsak közvetlen instrukciók révén tanulnak, hanem a környezetükben megfigyelt viselkedések utánzásával is. A megfigyeléses tanulás mellett a tanulási folyamatban kiemelkedő jelentőségű az egyének saját képességeikbe vetett hite is, amely a tanulási motiváció és a kitartás fontos tényezője [4]. A családi környezet ebben a folyamatban kiemelt jelentőséggel bír, hiszen a szülők viselkedése elsődleges mintaként szolgál a gyermekek számára.

[3] Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In: Richardson, J. G. (Ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*, pp. 241–258. New York: Greenwood Press.

[4] Bandura, A. (1977): *Social learning theory*. New York: Prentice Hall.

[1] Havas G.–Liskó I. (2005): *Szegregáció a roma tanulók oktatásában*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.

[2] Kertesi, G.–Kézdi, G. (2012): Ethnic Segregation Between Hungarian Schools: Long-run Trends and Geographic Distribution. *Hungarian Statistical Review*, 90., (16.), pp. 18–45.

[5] Ferge Zs. (2017): *Magyar társadalom és szociálpolitika 1990–2015*. Budapest: Osiris.

[6] Messing, V. (2017): Differentiation in the Making: Consequences of School Segregation of Roma in the Czech Republic, Hungary, and Slovakia. *European Education*, 49., (1.), pp. 89–103.

[7] Forray R. K.–Hegedűs T. A. (2003): *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*. Budapest: Oktatáskutató Intézet–Új Mandátum.

A szülői példamutatás ezért a családi szocializáció egyik kiemelt jelentőségű mechanizmusaként értelmezhető. A szülők mindennapi viselkedése – például a tanulás-hoz való viszony, a munkával kapcsolatos attitűdök vagy az iskola értékelése – olyan mintákat közvetít a gyermekek felé, amelyek hosszabb távon befolyásolhatják a tanulmányaik alakulását.

A roma tanulók oktatási helyzetének vizsgálata során lényeges figyelembe venni a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek hatását, amelyek az oktatási esélyek alakulását is befolyásolják [5]. Számos kutatás rámutat arra, hogy a roma családok jelentős része hátrányos társadalmi helyzetben él, ami az oktatáshoz való hozzáférést, a tanulmányi eredményesség feltételeit, valamint az oktatási rendszerben megjelenő szegregációs folyamatokat is befolyásolhatja [1; 2; 6]. Az alacsony szülői iskolázottság, a korlátozott munkaerőpiaci lehetőségek és a társadalmi kirekesztettség olyan strukturális tényezők, amelyek hatással lehetnek a gyermekek oktatási pályájára.

Ugyanakkor a roma családok oktatási stratégiái jelentős variabilitást mutatnak, és az oktatáshoz való viszonyt számos társadalmi és intézményi tényező alakítja [7]. A szülők oktatással kapcsolatos attitűdjei és törekvései ezért fontos szerepet játszhatnak abban, hogy a gyermekek milyen mértékben tekintik az iskolai elköteleződést saját jövőjük szempontjából releváns célnak. A szülői példamutatás hatása azonban nem tekinthető kizárólag családi tényezőnek.

Az oktatási intézmények működése és a pedagógusok szerepe szintén kulcsfontosságú lehet abban, hogy a családi háttérből fakadó különbségek milyen mértékben jelennek meg a tanulók iskolai pályafutásában. Az iskola képes olyan támogató környezetet kialakítani, amely erősíti a tanulók tanulási motivációját és hozzájárul a tanulmányi eredményességhez. Ebben a folyamatban a pedagógusok közvetítő szerepet tölthetnek be az intézmény és a család között, elősegítve a tanulók oktatási integrációját. A szülői példamutatás ebben az értelemben nem csupán oktatási tényezőként, hanem a gyermeknevelés mindennapi gyakorlatának részeként értelmezhető.

KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI TŐKE

Az oktatási egyenlőtlenségek vizsgálata során a szociológiai kutatások kiemelt figyelmet fordítanak a családi háttér szerepére. A kulturális és társadalmi erőforrások jelentős mértékben befolyásolják a tanulók iskolai pályáját, valamint az oktatási rendszerben való előrehaladás lehetőségeit.

A kulturális tőke elmélete szerint a családok eltérő mennyiségű és minőségű kulturális erőforrást közvetítenek gyermekeik számára. A tanulási szokások, az iskolához való viszony és a nyelvi kompetenciák mind olyan tényezők, amelyek befolyásolják a tanulmányi eredményességet. A családi háttér tehát nem pusztán anyagi erőforrásokat jelent, hanem olyan kulturális mintákat is, amelyek meghatározzák a gyermekek iskolai pályáját.

A társadalmi tőke megközelítése ezzel párhuzamosan a családi és közösségi kapcsolatok szerepét hangsúlyozza. A családon belüli interakciók, a szülői figyelem és a gyermekek tanulási folyamatának támogatása olyan erőforrásokként értelmezhetők, amelyek hozzájárulnak az iskolai sikerességhez.

Ebben az összefüggésben a szülői példamutatás a családi szocializáció egyik meghatározó mechanizmusaként értelmezhető.

SZOCIÁLIS TANULÁS ÉS PÉLDAMUTATÁS

A tanulási folyamatok vizsgálatában jelentős tényező a szociális tanulás elmélete, amely szerint az egyének jelentős mértékben megfigyelés útján sajátítanak el viselkedési mintákat.

A gyermekek nem csupán közvetlen instrukciók révén tanulnak, hanem a környezetükben megfigyelt viselkedések utánzásával is.

Ebben a folyamatban a szülők kiemelt modellként jelennek meg. A gyermekek számára a szülők mindennapi viselkedése – például a tanuláshoz való viszony, a munkához való hozzáállás vagy az iskola értékelése – fontos orientációs pontként szolgál.

A szülői példamutatás ezért nemcsak tudatos nevelési gyakorlatokon keresztül fejti ki hatását, hanem a mindennapi viselkedési mintákon keresztül is.

Az oktatási egyenlőtlenségek vizsgálata során egyre nagyobb figyelem irányul arra, hogy a családi háttér nem pusztán erőforrások meglétét vagy hiányát jelenti, hanem olyan mindennapi viselkedési minták rendszerét is, amelyek a gyermekek tanulási attitűdjeit és jövőorientációját formálják.

A szülői példamutatás ebben az értelemben a kulturális és társadalmi tőke közvetítésének egyik fontos mechanizmusaként értelmezhető. A családi környezetben megfigyelt viselkedések – például a munkához való viszony, a kitartás vagy az oktatás értékelése – implicit módon hozzájárulhatnak a gyermekek tanulási stratégiáinak kialakulásához. Ez különösen olyan társadalmi csoportok esetében bír nagy jelentőséggel, ahol az oktatás a társadalmi mobilitás egyik fontos eszközeként jelenik meg.

[8] Liskó I. (2002): Cigány tanulók a közép-fokú iskolákban. *Új Pedagógiai Szemle*, 52., (11.), pp. 17–39.

A szülői példamutatás hatásmechanizmusai

TANULÁSI ATTITŰDÖK KIALAKULÁSA

A szülők tanuláshoz való viszonya jelentős hatással lehet a gyermekek tanulási motivációjára. Amennyiben a családi környezetben az oktatás értéként jelenik meg, a gyermekek nagyobb valószínűséggel tekintik a tanulást saját jövőjük szempontjából fontos tevékenységnek.

Ezzel szemben azokban a családokban, ahol az iskola jelentősége kevésbé hangsúlyos, a tanulási motiváció is gyengébb lehet.

ASPIRÁCIÓK ÉS JÖVŐORIENTÁCIÓ

A szülők jövőképe és elvárásai szintén fontos szerepet játszanak a gyermekek oktatási pályájában.

A továbbtanulással kapcsolatos aspirációk gyakran a családi környezetben alakulnak ki, és a roma tanulók oktatási pályáját a középfokú képzésbe való belépés lehetőségei is jelentősen befolyásolják [8]. A roma tanulók esetében kiemelt kérdés, hogy a család milyen jövőképet közvetít az oktatással kapcsolatban.

MINDENNAPI TÁMOGATÁSI FORMÁK

A szülői példamutatás a mindennapi gyakorlatok szintjén is megjelenik.

Ide tartozik például a tanulási idő biztosítása, a házi feladatok iránti érdeklődés, valamint az iskola és a pedagógusok iránti attitűd. Ezek a tényezők közvetlen módon is hozzájárulhatnak a tanulók tanulmányi előrehaladásához.

A szülői példamutatás hatása gyakran nem közvetlen nevelési gyakorlatokon keresztül jelenik meg, hanem a mindennapi interakciók és rutinok révén.

A gyermekek számára a családi környezet olyan tanulási térként működik, amelyben a viselkedési minták és értékek folyamatosan közvetítődnek. Amennyiben a családi környezetben a tanulás értéként jelenik meg, a gyermekek nagyobb valószínűséggel alakítanak ki pozitív tanulási attitűdöket és magasabb oktatási aspirációkat.

Ezzel szemben azokban a helyzetekben, ahol az oktatás kevésbé jelenik meg elérhető mobilitási csatornaként, a tanulással kapcsolatos motivációk is gyengébbek lehetnek.

Az intézményi környezet szerepe

A szülői példamutatás hatása nem értelmezhető az intézményi kontextustól függetlenül. Az iskola és a pedagógusok szerepe kulcsfontosságú lehet a családi háttérből fakadó különbségek mérséklésében.

Az oktatási intézmények képesek olyan támogató környezetet kialakítani, amely erősíti a tanulók tanulási motivációját és elősegíti a tanulmányi eredményességet. A pedagógusok ebben a folyamatban közvetítő szerepet tölthetnek be az iskola és a család között.

Diszkusszió

A tanulmány elméleti megközelítései alapján a szülői példamutatás a roma tanulók oktatási előrehaladásának egyik kiemelt jelentőségű, ugyanakkor gyakran alulvizsgált tényezőjeként értelmezhető.

A családi szocializáció során közvetített viselkedési minták és attitűdök alapvetően befolyásolhatják, hogy a gyermekek miként viszonyulnak a tanuláshoz, az iskolai követelményekhez és saját jövőbeli lehetőségeikhez.

A roma családok esetében a gyermeknevelés kihívásai gyakran szorosan összefonódnak a társadalmi és gazdasági hátrányokkal, ami befolyásolhatja a szülői szerepek megélését és a nevelési stratégiák alakulását.

A kulturális tőke megközelítése rámutat arra, hogy a családok eltérő erőforrásokat közvetítenek gyermekeik felé, amelyek befolyásolják az oktatási rendszerben való eligazodás képességét [3].

Ebben az értelemben a szülői példamutatás olyan implicit kulturális minták közvetítését jelenti, amelyek meghatározhatják a tanulási szokások és az oktatáshoz való viszony alakulását.

[3] Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In: Richardson, J. G. (Ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*, pp. 241–258. New York: Greenwood Press.

[9] Coleman, J. S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94., (Supplement), S95–S120.

A társadalmi tőke elmélete ezzel párhuzamosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a családi kapcsolatok minősége és a szülői támogatás jelentős erőforrást jelenthet a tanulók számára [9]. A szociális tanulás elmélete tovább árnyalja ezt a képet azzal, hogy rámutat a viselkedési minták megfigyelés útján történő elsajátításának jelentőségére. A gyermekek számára a szülők mindennapi viselkedése alapvető orientációs pontként szolgál.

Amennyiben a családi környezetben az oktatás értéként jelenik meg, a gyermekek nagyobb valószínűséggel alakítanak ki pozitív tanulási attitűdöket és magasabb oktatási célkitűzéseket.

Ugyanakkor a szülői példamutatás hatása nem választható el a strukturális tényezőktől. A roma családok jelentős része olyan társadalmi és gazdasági körülmények között él, amelyek korlátozzák az oktatáshoz kapcsolódó erőforrásokhoz való hozzáférést. Az alacsony szülői iskolázottság, a bizonytalan munkaerőpiaci helyzet vagy a lakhatási nehézségek mind olyan tényezők lehetnek, amelyek befolyásolják a családok oktatási stratégiáit.

Ebben a kontextusban kiemelkedő szerepet kapnak az oktatási intézmények és a pedagógusok. Az iskola képes olyan támogató környezetet kialakítani, amely erősíti a tanulók tanulási motivációját és elősegíti az iskolai sikerességet.

A roma tanulók iskolai előmenetelének támogatása ezért olyan komplex megközelítést igényel, amely egyszerre veszi figyelembe a családi és az intézményi tényezők szerepét. A szülői példamutatás erősítése – például szülői bevonási programok, mentorálás vagy közösségi kezdeményezések révén – hozzájárulhat a tanulók tanulási motivációjának és iskolai elköteleződésének növeléséhez.

A szülői példamutatás hatása ugyanakkor szorosan összefügg az intézményi környezettel is, különösen azzal, hogy az iskola milyen támogatási lehetőségeket biztosít a tanulók számára. Az oktatási intézmények és a pedagógusok szerepe meghatározó lehet abban, hogy a családi háttérből fakadó különbségek milyen mértékben jelennek meg a tanulók oktatási pályájában. A pedagógusok gyakran közvetítő szerepet töltenek be az iskola és a család között, és hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a tanulók számára az oktatás elérhető és értelmezhető mobilitási lehetőségként jelenjen meg. Ebben az értelemben a szülői példamutatás és az intézményi támogatás egymást kiegészítő tényezőként járulhat hozzá a tanulók oktatási előrehaladásához.

Míg a kutatások jelentős része elsősorban strukturális tényezőkre vagy intézményi folyamatokra koncentrál, a jelen elemzés rámutat arra, hogy a családi minták és a mindennapi viselkedési gyakorlatok szintén rendkívül fontos szerepet játszanak a roma tanulók oktatási pályájának alakulásában.

A szülői példamutatás szerepe különösen azokban az oktatási kontextusokban válik hangsúlyossá, ahol a tanulók jelentős része hátrányos társadalmi helyzetből érkezik.

Az ilyen környezetben a családi minták és az intézményi támogatás kölcsönhatása lényeges lehet abban, hogy a tanulók milyen mértékben képesek kihasználni az oktatási rendszer kínálta mobilitási lehetőségeket.

Gyakorlati implikációk

A tanulmány megállapításai nem csupán elméleti szempontból relevánsak, hanem a gyermeknevelési gyakorlat és az oktatási beavatkozások tervezése szempontjából is fontos tanulságokkal szolgálnak. A szülői példamutatás szerepének felismerése rámutat arra, hogy a családok támogatása meghatározó lehet a tanulók oktatási pályájának alakulásában.

A hátrányos helyzetű roma családok esetében különösen lényegesek azok a programok, amelyek erősítik a szülők oktatáshoz való pozitív viszonyát, valamint támogatják a gyermeknevelési gyakorlatokat.

Ide tartozhatnak például a szülői kompetenciafejlesztő programok, a közösségi mentorálási kezdeményezések, valamint az iskola és a család közötti együttműködést erősítő beavatkozások.

Az oktatási intézmények szerepe ebben a folyamatban meghatározó, mivel a pedagógusok közvetítőként hozzájárulhatnak a családi és intézményi elvárások összehangolásához.

A támogató pedagógiai környezet kialakítása, valamint a szülők bevonása az iskolai folyamatokba elősegítheti a tanulók tanulási motivációjának erősödését és oktatási esélyeik javulását.

Mindez arra utal, hogy a gyermeknevelési kihívások kezelése és az oktatási egyenlőtlenségek mérséklése csak komplex, több szinten megvalósuló beavatkozások révén lehetséges, amelyek egyaránt figyelembe veszik a családi szocializáció és az intézményi működés sajátosságait.

A gyermeknevelési kihívások kezelése különösen komplex feladat olyan társadalmi helyzetekben, ahol a családok egyszerre szembesülnek gazdasági bizonytalansággal, korlátozott erőforrásokkal és az intézményi rendszerek iránti bizalom hiányával.

A roma családok esetében a szülői szerepek gyakorlása gyakran olyan strukturális korlátok között valósul meg, amelyek befolyásolják a nevelési stratégiák lehetőségeit és a jövőorientáció alakulását. Ebben a kontextusban különösen nagy jelentősége van azoknak a közösségi és intézményi beavatkozásoknak, amelyek nemcsak a gyermekek tanulását támogatják, hanem a szülők bevonását és megerősítését is célul tűzik ki. Az olyan kezdeményezések, amelyek partnerségre épülnek a családokkal, és figyelembe veszik a helyi közösségek sajátosságait, hozzájárulhatnak a bizalom erősödéséhez, valamint a gyermeknevelési gyakorlatok és az oktatási aspirációk hosszabb távú alakulásához.

Fontos hangsúlyozni, hogy a roma családok nem tekinthetők homogén csoportnak, és a családi szocializációs minták jelentős variabilitást mutathatnak.

Következtetések

A tanulmány rámutat arra, hogy a szülői példamutatás kiemelkedő tényező a roma tanulók tanulmányi előrehaladásában. A családi szocializáció során kialakuló attitűdök és viselkedési minták jelentős hatással lehetnek a tanulási motivációra, az iskolai elköteleződésre és a továbbtanulási aspirációkra.

Ugyanakkor a szülői példamutatás hatása nem tekinthető izolált tényezőnek. Az intézményi környezet, valamint a pedagógusok szerepe meghatározó lehet abban, hogy a családi háttérből fakadó különbségek milyen mértékben jelennek meg a tanulók oktatási pályájában.

A roma tanulók oktatási esélyeinek javítása érdekében ezért olyan komplex megközelítésekre van szükség, amelyek egyaránt figyelembe veszik a családi és az intézményi tényezők szerepét.

A gyermeknevelési gyakorlatok és a családi minták szerepének vizsgálata hozzájárulhat a hátrányos helyzetű csoportok támogatását célzó beavatkozások hatékonyabb tervezéséhez.

A tanulmány eredményei arra utalnak, hogy a roma tanulók oktatási pályájának alakulásában a családi szocializáció és az intézményi környezet egymással szorosan összefüggő tényezőkként jelennek meg. A szülői példamutatás nem csupán a tanulási attitűdök formálásában játszik szerepet, hanem hozzájárulhat ahhoz is, hogy a gyermekek az oktatást saját jövőjük szempontjából releváns lehetőségként értelmezzék. Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy az oktatási egyenlőtlenségek mérséklését célzó beavatkozásoknak egyszerre kell figyelembe venniük a családi szocializációs folyamatokat és az intézményi támogatás szerepét.

A tanulmány megállapításai elméleti jellegűek, és további empirikus vizsgálatok szükségesek azok gyakorlati megerősítéséhez.

A pénzügyi kultúra vizsgálata a középiskolás diákok körében

Összefoglalás: A dolgozat célja a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának vizsgálata, koncentrálna a pénzügyi ismereteikre, attitűdjeikre és pénzügyi magatartásukra. A kutatás elméleti részében a pénzügyi kultúra fogalmának különböző megközelítései, a pénzügyi attitűd jellemzői, valamint a pénzügyi nevelés jelentősége kerül bemutatásra hazai és nemzetközi szakirodalom alapján. A kutatás online kérdőív segítségével valósult meg, amelyet 216, elsősorban nagyváradi középiskolás diák töltött ki. A kutatás hat hipotézis mentén vizsgálta a tanulók pénzügyi tudatosságát, a nemek, az évfolyam, a lakóhely és a családi háttér szerepét, valamint a pénzügyi ismeretek elsődleges forrásait. Az eredmények azt mutatják, hogy a diákok többsége fontosnak tartja a megtakarítást és a pénzügyi tudatosságot, rendszeresen félretesz jövődelméből, valamint pénzügyi ismereteit elsősorban a szülőktől szerzi. A vizsgálat arra is rámutat, hogy a családi háttér jelentős hatással van a pénzügyi tudatosság kialakulására, míg a nemek és a lakóhely között nem mutatható ki lényeges különbség. A kutatás eredményei alátámasztják a pénzügyi nevelés fontosságát, és hangsúlyozzák az iskola, valamint a család együttes szerepét a tudatos magatartás kialakításában pénzügyek terén.

Kulcsszavak: Pénzügyi kultúra, pénzügyi tudatosság, középiskolások.

Abstract: The present research focuses on the financial literacy of high school students. Despite the fact that a lot of research has been done on the financial culture of young people, this interesting and complex topic has not shown any spectacular progress. There are a number of methods for measuring financial literacy, which have been used in several studies. In this research, through the example of high school students from two schools in Oradea, we try to draw a synthetic picture on this topic, using the available research results and research tools, to summarize the available knowledge on young people's financial literacy, to compile a measurement tool to examine the level of students' financial literacy, culture and attitudes.

* Partiumi Keresztény Egyetem
Email: csuryagota@yahoo.com
ORCID: 0009-0000-2402-2173

In terms of methodology, we relied on secondary data to compile a questionnaire to collect primary data, which we administered online with students. We then present the research hypotheses and summarise what we currently know about young people's financial literacy based on secondary data and previous research. We assumed that our young students save their income and found that more than half of secondary school students do so. Our second hypothesis looked at the difference between men and women and found that there is no significant difference between the financial culture of the sexes. In terms of financial literacy, we thought that young people learn financial literacy mainly from their parents, and this hypothesis was confirmed, as 56% of students learn financial literacy from their parents. Financial literacy is stronger among students in the upper classes than in the lower classes, a hypothesis that has not been confirmed. We thought that there was no significant difference between urban and rural students in terms of financial awareness, this was confirmed. Our last hypothesis that there is a significant relationship between family financial status and financial awareness was not confirmed.

Keywords: Financial culture, financial knowledge, high school students.

Bevezetés

A pénzügyi kultúra napjainkban egyre fontosabb szerepet tölt be mind az egyének, mind a társadalom életében. A pénzügyi döntések a mindennapok részévé váltak, legyen szó megtakarításról, hitelfelvételről, befektetésekről vagy a rendelkezésre álló jövedelem tudatos felhasználásáról. A megfelelő pénzügyi ismeretek hiánya jelentős kockázatot jelenthet az egyének pénzügyi biztonságára, ezért kiemelten fontos, hogy a fiatalok már középiskolás korban elsajátítsák a felelős pénzgazdálkodás alapjait. A pénzügyi tudatosság kialakítása nemcsak az egyéni jólétet segíti elő, hanem hosszú távon hozzájárul a gazdaság stabil működéséhez is.

A kutatás célja a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának vizsgálata. Arra keresi a választ, hogy milyen pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek a fiatalok, milyen attitűdök jellemzik őket, milyen szerepet játszik a család és az iskola a pénzügyi szemléletük kialakulásában, valamint milyen tényezők befolyásolják pénzügyi döntéseiket.

A dolgozat első része a pénzügyi kultúra elméleti hátterét mutatja be, ezt követi a korábbi kutatások áttekintése, majd az empirikus vizsgálat módszertanának és eredményeinek ismertetése. A dolgozat végén a kutatás legfontosabb következtetései kerülnek összegzésre.

A pénzügyi kultúra fogalma

A pénzügyi kultúra fogalma az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kapott mind a tudományos kutatásokban, mind a gazdaságpolitikai döntéshozatalban. Ennek egyik oka, hogy a pénzügyi piacok fejlődése és a pénzügyi termékek sokszínűsége egyre magasabb szintű pénzügyi felkészültséget követel meg a lakosságtól.

A kultúra általánosságban egy közösség által elfogadott értékek, normák, ismeretek és viselkedési minták összessége. A pénzügyi kultúra ennek speciális területe, amely magában foglalja mindazokat az ismereteket, készségeket, attitűdöket és viselkedési formákat, amelyek segítségével az egyének képesek felelős pénzügyi döntéseket hozni [1].

A Magyar Nemzeti Bank meghatározása szerint a pénzügyi kultúra olyan pénzügyi ismeretek és készségek összessége, amelyek lehetővé teszik az egyének számára a szükséges információk felismerését, értelmezését és tudatos felhasználását döntéseik során. A nemzetközi szakirodalomban Atkinson és Messy hangsúlyozzák, hogy a pénzügyi kultúra nem csupán tudást jelent, hanem a megfelelő pénzügyi magatartás és attitűd kialakulását is magában foglalja [2].

Hung és munkatársai szerint a pénzügyi kultúra több egymással összefüggő elemből épül fel. Ezek közé tartozik a pénzügyi fogalmak ismerete, a pénzügyi folyamatok megértése, a megszerzett tudás gyakorlati alkalmazása, valamint a megalapozott döntések meghozatalának képessége. Ebből következik, hogy a pénzügyi kultúra nem egyetlen képességet jelent, hanem egy komplex kompetenciarendszert [3].

A szakirodalomban ugyanakkor nincs teljes egyetértés a fogalom pontos meghatározásában. Huston rámutatott arra, hogy számos kutatás nem különíti el egyértelműen a pénzügyi kultúrát és a pénzügyi tudást. A pénzügyi tudás elsősorban az ismeretekre koncentrál, míg a pénzügyi kultúra ennél jóval szélesebb fogalom, amely a pénzügyi viselkedést és a döntések mögött álló attitűdöket is magában foglalja [4].

Ennek megfelelően a pénzügyi kultúra fejlesztése nem korlátozódhat kizárólag az ismeretátadásra. Legalább ilyen fontos a tudatos pénzügyi gondolkodás, a hosszú távú tervezés, a megtakarítási hajlandóság és a felelős pénzügyi döntések ösztönzése. A megfelelő pénzügyi kultúrával rendelkező egyének képesek felmérni saját pénzügyi helyzetüket, megtervezni kiadásait, kezelni megtakarításait, valamint felismerni a különböző pénzügyi termékek előnyeit és kockázatait. Ez nemcsak az egyéni pénzügyi biztonságot növeli, hanem hozzájárul a gazdaság stabilabb működéséhez is [5].

[1] Kotler P.–Keller K. L. (2008): *Marketingmenedzsment*. Budapest: Akadémiai.

[2] Magyar Nemzeti Bank (2008): *Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztés területén*. Budapest: Magyar Nemzeti Bank és Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete. Retrieved from Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszafmegallpodas-penzugyi-kultura-fejlesztje.pdf>

[3] Hung, A. A.–Parker, A. M.–Yoong, J. (2009): *Defining and Measuring Financial Literacy*. Santa Monica: RAND Corporation.

[4] Huston, S. J. (2010): Measuring Financial Literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44., (2.), pp. 296–316.

[5] Remund, D. (2010): Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44., (2.), pp. 276–294.

[6] Lipa, R. (1994): *Introduction to Social Psychology*. California: Brooks/Cole Publishing Company.

[7] Hornyák A. (2013): Pénz, pénz, pénz, avagy a fiatalok pénzügyi kultúrája. *Képzés és Gyakorlat*, 11., (1–4.), pp. 35–47.

[8] Kovács I. É.–Mihály N.–Mészáros A.–Madarász I. (2013): A pénzzel kapcsolatos attitűd és különböző demográfiai változók kapcsolatának vizsgálata magyar egyetemi hallgatók mintáján. *Közgazdász Fórum*.

Pénzügyi attitűd

A pénzügyi kultúra egyik meghatározó eleme a pénzügyi attitűd, amely az egyének pénzhez, megtakarításhoz, fogyasztáshoz és pénzügyi döntésekhez való viszonyát fejezi ki. Az attitűdök jelentős szerepet játszanak a pénzügyi magatartás alakulásában, hiszen meghatározzák, hogy az egyén milyen döntéseket hoz különböző pénzügyi helyzetekben.

Az attitűd fogalmát több szerző is meghatározta. Általánosan elfogadott nézet szerint az attitűd tanult viszonyulás, amely az egyén tapasztalatain, értékrendjén és környezeti hatásain alapul. Három fő összetevője különíthető el: a kognitív elem, amely az ismereteket és meggyőződéseket foglalja magában; az érzelmi elem, amely a pénzügyekhez kapcsolódó érzéseket tükrözi; valamint a viselkedési elem, amely a tényleges pénzügyi döntésekben és cselekedetekben jelenik meg [6].

A pénzügyi attitűd kialakulását számos tényező befolyásolja. Jelentős szerepe van a családi mintáknak, az oktatásnak, a társadalmi környezetnek, valamint a személyes tapasztalatoknak. A fiatalok pénzügyi szokásai gyakran a szülőktől látott viselkedési mintákon alapulnak, amelyek hosszú távon meghatározhatják pénzkezelési gyakorlatukat [7].

A kedvező pénzügyi attitűd jellemzője a tudatos tervezés, a rendszeres megtakarítás, a kiadások nyomon követése és a felelős hitelfelvétel. Ezzel szemben a rövid távú gondolkodás, a túlzott fogyasztás vagy a pénzügyi tervezés hiánya alacsonyabb pénzügyi tudatosságra utalhat. A szakirodalom szerint azok az egyének, akik rendszeresen készítenek költségvetést és átgondolják pénzügyi döntéseiket, általában magasabb pénzügyi kultúrával rendelkeznek [8].

A pénzügyi kultúra szerepe az oktatásban

A pénzügyi ismeretek fejlesztése napjaink oktatásának egyik kiemelt feladatává vált. A pénzügyi piacok folyamatos változása, az elektronikus fizetési rendszerek elterjedése és az egyre összetettebb pénzügyi szolgáltatások szükségessé teszik, hogy a fiatalok már iskolás korban megfelelő pénzügyi ismereteket szerezzenek.

A nemzetközi szervezetek, különösen az OECD, hosszú ideje hangsúlyozzák, hogy a pénzügyi nevelést már az alapfokú és középfokú oktatásban célszerű megkezdeni.

A korai pénzügyi oktatás hozzájárul ahhoz, hogy a fiatalok felelősen kezeljék jövedelmüket, felismerjék a pénzügyi kockázatokat és tudatos fogyasztóvá váljanak [9].

Az OECD által létrehozott International Network on Financial Education (INFE) számos ország számára dolgozott ki ajánlásokat a pénzügyi oktatás fejlesztésére.

A szervezet célja, hogy elősegítse a pénzügyi ismeretek beépítését a nemzeti oktatási rendszerekbe, valamint támogassa a pénzügyi tudatosságot fejlesztő programokat [9].

A pénzügyi oktatás jelentősége különösen a fiatalok esetében nagy, mivel ebben az életkorban alakulnak ki azok a szokások, amelyek később meghatározzák pénzügyi döntéseiket. A zsebpénz kezelése, az első saját jövedelem vagy a bankszámla használata olyan tapasztalatokat jelent, amelyek megfelelő iránymutatással hosszú távon is tudatos pénzügyi magatartást eredményezhetnek [10].

A pénzügyi kultúra fejlesztésének jelentősége

A pénzügyi kultúra fejlesztése különösen a 2008-as gazdasági világválságot követően került a figyelem középpontjába. A válság rámutatott arra, hogy a hiányos pénzügyi ismeretek és a nem megfelelő pénzügyi döntések jelentős szerepet játszhattak a gazdasági problémák kialakulásában [11].

A kutatások szerint a magasabb pénzügyi műveltséggel bíró személyek nagyobb valószínűséggel rendelkeznek megtakarítással, tudatosabban kezelik kiadásait, valamint körültekintőbben választanak pénzügyi termékeket. A pénzügyi kultúra fejlesztése ezért nemcsak egyéni, hanem társadalmi és gazdasági érdek is [12].

A pénzügyi intézmények, az állami szervezetek és az oktatási intézmények egyaránt részt vesznek a pénzügyi ismeretterjesztésben. Magyarországon és Romániában is egyre több olyan program működik, amely a fiatalok pénzügyi tudatosságának növelését tűzi ki célul. Ezek a kezdeményezések hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalok magabiztosabban hozzanak pénzügyi döntéseket, és felkészültebben lépjenek be a gazdasági életbe. A pénzügyi kultúra fejlesztése ugyanakkor hosszú távú folyamat. Az ismeretek átadása önmagában nem elegendő; fontos a megfelelő attitűdök és viselkedési minták kialakítása is. Ennek érdekében a család, az iskola és a társadalom közös felelőssége, hogy olyan környezetet teremtsen, amely támogatja a tudatos pénzgazdálkodás elsajátítását.

[9] OECD-INFE (2011): *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy*. Paris: OECD-INFE.

[10] Amagir, A.–Groot, W.–Maassen van den Brink, H.–Wilschut, A. (2018): *A Review of Financial-literacy Education Programs for Children and Adolescents. Citizenship, Social and Economics Education*, 17., (1.).

[11] Kovács, L.–Terták, E. (2016): *Financial Literacy – Theory and Evidence*. Pozsony: Verlag Dashöfer.

[12] Klapper, L.–Lusardi, A.–Panos, G. (2012): *Financial Literacy and the Financial Crisis*. Cambridge: National Bureau of Economic Research (NBER).

[9] OECD-INFE (2011): *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy*. Paris: OECD-INFE.

[13] Kovács P.–Kosztolcsos A.–Révész B.–Kiss G. D.–Székelyhidi K.–Tulkán, T.–Árva-Tóth, A. (2011): *Középiskolások pénzügyi kultúrájának felmérése – Összefoglaló tanulmány*. Szeged: Econventio Közhasznú Egyesület és Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar.

[14] Amagir, A.–Groot, W.–Maassen van den Brink, H.–Wilschut, A. (2018): *A Review of Financial-literacy Education Programs for Children and Adolescents. Citizenship, Social and Economics Education*, 17., (1.).

A pénzügyi kultúra mérési lehetőségei

A pénzügyi kultúra összetett fogalom, amely magában foglalja a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi attitűdöt és a pénzügyi viselkedést. Ennek következtében mérése sem egyszerű, mivel egyetlen mérőeszköz önmagában nem képes minden dimenzió teljes körű vizsgálatára. A kutatások ezért többnyire kérdőíves felméréseket alkalmaznak, amelyek a pénzügyi tudás mellett a döntési szokásokat, a megtakarítási hajlandóságot és a pénzügyi magatartást is vizsgálják.

Nemzetközi szinten az OECD által kidolgozott mérési rendszer tekinthető az egyik legismertebb módszernek, amely egységes szempontrendszer alapján értékeli a pénzügyi műveltséget. A vizsgálatok három fő területre koncentrálnak: a pénzügyi tudásra, a pénzügyi viselkedésre és a pénzügyi attitűdre. Az eredmények lehetővé teszik az egyes országok pénzügyi kultúrájának összehasonlítását, valamint a fejlesztendő területek azonosítását [9].

Magyarországon az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület által kidolgozott teszt számít az egyik legelterjedtebb mérőeszköznek. A teszt hat témakört ölel fel: általános pénzügyi ismeretek, megtakarítások és befektetések, hitelek, munka világa, biztosítások és nyugdíj, valamint általános gazdasági ismeretek. Az évente ismétlődő felmérések fontos információkat szolgáltatnak a fiatalok pénzügyi felkészültségéről és annak változásáról [13].

A pénzügyi kultúra mérésének egyik legnagyobb kihívása, hogy az ismeretek és a tényleges viselkedés nem mindig állnak összhangban. Előfordulhat, hogy valaki megfelelő pénzügyi tudással rendelkezik, mégsem hoz tudatos pénzügyi döntéseket. Emiatt a kutatások egyre inkább a tudás, az attitűd és a viselkedés együttes vizsgálatára törekednek.

Korábbi kutatások

A pénzügyi kultúra vizsgálata az elmúlt években egyre nagyobb figyelmet kapott, különösen a fiatalok körében. Számos kutatás igazolta, hogy a pénzügyi ismeretek szintje már fiatal korban hatással van a későbbi pénzügyi döntésekre és gazdálkodási szokásokra [14].

Korábbi kutatásunk a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatóinak pénzügyi kultúráját vizsgálta online kérdőív segítségével. Az elemzés során 155 értékelhető kérdőívet dolgoztunk fel. A vizsgálat eredményei alapján a közgazdász hallgatók általában jobb eredményeket értek el, azonban más szakok hallgatói között is megjelentek kiemelkedő teljesítmények. A kutatás arra is rámutatott, hogy a családi háttér jelentős hatással van a pénzügyi szokások kialakulására, valamint a hallgatók többsége nem rendelkezik befektetésekkel, és megtakarításait sem fekteti pénzügyi eszközökbe.

A korábbi kutatás eredményei ösztönözték a jelen vizsgálat megvalósítását. Mivel a pénzügyi szokások kialakulása már középiskolás korban megkezdődik, indokoltta vált ennek a korosztálynak a részletesebb vizsgálata. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a középiskolás tanulók milyen pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, milyen forrásokból szerzik ezeket, valamint milyen tényezők befolyásolják pénzügyi tudatosságukat.

A témával kapcsolatban több hazai kutatás is készült. Hornyák Andrea középiskolások körében végzett vizsgálata szerint a tanulók fontosnak tartják a megtakarítást, ugyanakkor a pénzüket leginkább készpénzben tartják, és csak kevesen élnek a befektetések lehetőségével. Hegedűsné és munkatársai kutatása arra mutatott rá, hogy a szülők iskolai végzettsége önmagában nem magyarázza a diákok pénzügyi tudását, ugyanakkor a családi környezet továbbra is meghatározó szerepet játszik a pénzügyi nevelésben [7].

Kovács és Molnár vizsgálatai szerint a középiskolások jelentős része rendszeresen beszél otthon pénzügyi kérdésekről, ami hozzájárul pénzügyi ismereteik fejlődéséhez. A kutatások összességében arra utalnak, hogy a család továbbra is a pénzügyi szocializáció legfontosabb színtere, míg az iskola szerepe még nem éri el a kívánt mértéket [8].

A szakirodalom eredményei alapján megállapítható, hogy a fiatalok pénzügyi kultúrája számos tényező együttes hatásának eredménye. A pénzügyi ismeretek fejlesztésében ezért a családnak, az oktatási intézményeknek és a társadalmi környezetnek egyaránt meghatározó szerepe van.

[7] Hornyák A. (2013): Pénz, pénz, pénz, avagy a fiatalok pénzügyi kultúrája. *Képzés és Gyakorlat*, 11., (1–4.), pp. 35–47.

[8] Kovács I. É.–Mihály N.–Mészáros A.–Madarász I. (2013): A pénzzel kapcsolatos attitűd és különböző demográfiai változók kapcsolatának vizsgálata magyar egyetemi hallgatók mintáján. *Közgazdász Fórum*.

A kutatás célja és hipotézisei

A kutatás célja a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának feltárása, különös tekintettel pénzügyi ismeretekre, attitűdjeikre és pénzügyi tudatosságukra. Emellett a vizsgálat arra is választ keres, hogy milyen szerepet játszik a családi háttér, az iskola és a demográfiai tényezők a pénzügyi kultúra kialakulásában.

A kutatás online kérdőív segítségével valósult meg. A kérdőív demográfiai kérdéseket, a családi háttérre vonatkozó információkat, pénzügyi attitűdöt vizsgáló állításokat, valamint pénzügyi ismereteket és szokásokat feltáró kérdéseket tartalmazott.

A kutatás során hat hipotézist fogalmaztunk meg:

H1: A tanulók már ebben a korban félretesznek bevételükből, azaz pénzügyi szempontból tudatosan viselkednek.

H2: Férfiak és nők pénzügyi kultúrája között nincs lényeges különbség.

H3: A középiskolások pénzügyi ismereteiket leginkább szülőktől szerzik.

H4: Felsőbb osztályokban erősebb a pénzügyi tudatosság, mint kisebb osztályokban.

H5: A városi diákok és a vidéki tanulók pénzügyi kultúrája között nincs lényeges különbség.

H6: Összefüggés van a család anyagi helyzete és a pénzügyi tudatosság között.

E hipotézisek vizsgálata lehetővé teszi annak feltárását, hogy mely tényezők befolyásolják leginkább a középiskolások pénzügyi kultúráját, valamint milyen területeken indokolt a pénzügyi nevelés további fejlesztése.

A kutatás módszertana

A kutatás célja a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának, pénzügyi attitűdjének és pénzügyi tudatosságának vizsgálata volt. Az adatgyűjtés online kérdőív segítségével történt a Google Űrlapok alkalmazásával. A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim módon zajlott, összesen 216 értékelhető válasz érkezett.

A kutatásban részt vevő tanulók többsége nagyvárosi középiskolákból került ki, de más településekről is érkeztek kitöltések.

A minta nemek szerinti megoszlása közel kiegyensúlyozott volt, a válaszadók valamivel több mint fele fiú, míg közel fele lány volt. A tanulók életkora 15 és 19 év között mozgott, többségük a tizedik évfolyamon tanult. A válaszadók különböző képzési területeket képviseltek, így a kutatás többféle tanulmányi háttérrel rendelkező fiatal véleményét tükrözi.

A kérdőív négy nagy egységből állt. Az első rész demográfiai adatokat tartalmazott, a második a családi háttérre és a pénzügyi helyzet megítélésére vonatkozott. A harmadik rész a pénzügyi attitűdöket és szokásokat mérte fel, míg az utolsó rész a pénzügyi ismeretekkel, a megtakarításokkal és a pénzügyi döntésekkel kapcsolatos kérdéseket foglalta magában. Az attitűdök vizsgálatához ötfokozatú Likert-skálát alkalmaztunk.

Az adatok feldolgozása leíró statisztikai módszerekkel történt. A hipotézisek vizsgálatához a különböző változók közötti összefüggéseket elemeztük, különös figyelmet fordítva a nemek, az évfolyam, a lakóhely és a családi háttér hatásaira.

A kutatás eredményei

A VÁLASZADÓK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A kérdőív eredményei alapján a megkérdezett tanulók többsége átlagos vagy jónak ítélte családjának pénzügyi helyzetét, ami viszonylag kedvező anyagi háttérre utal. Saját pénzügyi tudásukat legtöbbször átlagosnak értékelték, míg csak kisebb részüket gondolta úgy, hogy pénzügyi ismeretei kiemelkedőek vagy gyengék. A pénzügyi tudatosság fogalmát a legtöbb tanuló a pénzügyi tervezéssel és a felelős döntéshozatallal azonosította. Szinte valamennyi válaszadó fontosnak tartotta a pénzügyi tudatosságot, ami azt mutatja, hogy a fiatalok tisztában vannak annak jelentőségével.

A PÉNZÜGYI ISMERETEK FORRÁSAI

A kutatás egyik fontos kérdése arra irányult, hogy a középiskolások honnan szerzik pénzügyi ismereteiket. Az eredmények egyértelműen azt mutatták, hogy a család tölti be a legfontosabb szerepet ezen a területen. A tanulók több mint fele a szüleit jelölte meg elsődleges információforrásként.

Az internet szintén jelentős szerepet játszik a pénzügyi ismeretek megszerzésében, ugyanakkor az iskola jóval kisebb arányban jelent meg elsődleges tudásforrásként. Ez arra utal, hogy bár az oktatási intézmények egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a pénzügyi nevelésre, a család továbbra is meghatározó szerepet tölt be a pénzügyi szocializáció folyamatában.

MEGTAKARÍTÁSI SZOKÁSOK ÉS PÉNZÜGYI MAGATARTÁS

A vizsgálat eredményei alapján a tanulók jelentős része már középiskolás korban is rendelkezik megtakarításokkal. Sokan rendszeresen félreteszik bevételeik egy részét, míg mások alkalmanként takarékoskodnak. Ez arra utal, hogy a pénzügyi tudatosság alapvető elemei már fiatal korban is megjelennek.

A válaszadók többsége fontosnak tartja a rendszeres megtakarítást, valamint azt is, hogy váratlan helyzetekre pénzügyi tartalék álljon rendelkezésre. A fiatalok döntő többsége egyetértett abban, hogy a tudatos pénzügyi tervezés hozzájárul a biztonságosabb jövő megteremtéséhez.

A megtakarítások elhelyezésével kapcsolatban megoszlottak a vélemények. A legtöbben a banki megtakarításokat részesítették előnyben, ugyanakkor jelentős azok aránya is, akik továbbra is készpénzben tartják pénzüket. A befektetési lehetőségeket viszonylag kevesen választanák, ami arra utal, hogy ezen a területen további pénzügyi ismeretekre lenne szükség.

HITELHEZ ÉS PÉNZÜGYI KOCKÁZATHOZ VALÓ VISZONY

A hitelfelvétellel kapcsolatban a tanulók többsége bizonytalan volt. Sokan még nem tudják eldönteni, hogy felnőttkorukban élnének-e hitellel, míg kisebb részük teljesen elutasítja ezt a lehetőséget. Ez részben életkori sajátosságnak tekinthető, ugyanakkor arra is utalhat, hogy a hiteltermékekkel kapcsolatos ismeretek még hiányosak.

A válaszok alapján ugyanakkor a tanulók többsége tisztában van a pénzügyi biztonság jelentőségével, és fontosnak tartja a felelős pénzügyi döntéshozatalt.

PÉNZÜGYI ATTITÚDOK

A Likert-skálás állítások elemzése alapján a középiskolások pénzügyi attitűdje összességében kedvező képet mutatott. A válaszadók többsége vásárlás előtt megfontolja, hogy rendelkezik-e elegendő anyagi fedezettel, rendszeresen figyelemmel kíséri saját pénzügyeit, és inkább a megtakarítást részesíti előnyben a felesleges költekezéssel szemben.

Kevésbé egyértelmű eredmény született a pénzügyi önképzés területén. Bár a tanulók egy része érdeklődik a pénzügyi ismeretek iránt, sokan nem foglalkoznak tudatosan pénzügyi tudásuk fejlesztésével. Ez azt jelzi, hogy ezen a területen az iskola és más oktatási programok szerepe tovább erősíthető.

A hipotézisek vizsgálata és értékelése

A kutatás során hat hipotézist fogalmaztunk meg, amelyek a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának különböző aspektusaira vonatkoztak. A kérdőíves felmérés eredményeinek elemzése lehetővé tette annak megállapítását, hogy a feltételezések milyen mértékben igazolhatók, valamint mely tényezők befolyásolják leginkább a fiatalok pénzügyi tudatosságát.

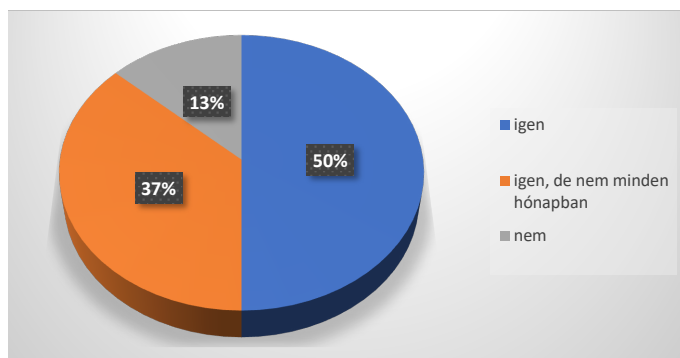
H1: A tanulók már ebben a korban félretesznek bevételükből, azaz pénzügyi szempontból tudatosan viselkednek.

Az első hipotézis abból a feltételezésből indult ki, hogy a középiskolás tanulók jelentős része már fiatal korban is rendelkezik olyan pénzügyi szokásokkal, amelyek a tudatos pénzgazdálkodásra utalnak. A kérdőív eredményei alapján a hipotézis igazolást nyert.

A válaszadók többsége nyilatkozott úgy, hogy bevételéből rendszeresen vagy alkalmanként félretesz, emellett fontosnak tartja a megtakarítást és a pénzügyi tartalék képzését.

A pénzügyi attitűdöt vizsgáló kérdések is ezt támasztották alá. A tanulók többsége vásárlás előtt mérlegeli anyagi lehetőségeit, figyelemmel kíséri pénzügyeit, valamint a hosszabb távú megtakarítást előnyben részesíti az azonnali fogyasztással szemben. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a pénzügyi tudatosság alapjai már középiskolás korban kialakulhatnak.

1. ábra. Szokott félretenni bevételéből? (%)

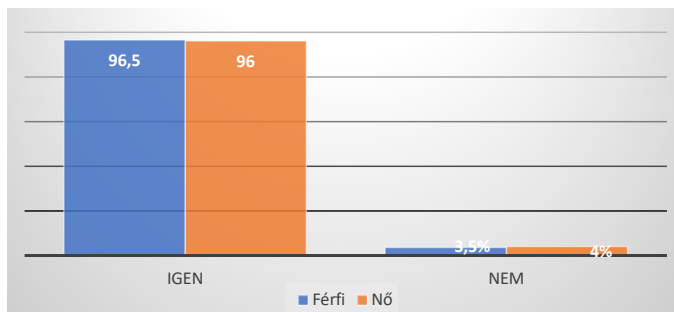

H2: Férfiak és nők pénzügyi kultúrája között nincs lényeges különbség.

A második hipotézis célja annak vizsgálata volt, hogy a nemek között kimutatható-e eltérés a pénzügyi tudatosság tekintetében. Az eredmények alapján csak kisebb különbségek voltak megfigyelhetők a férfi és női válaszadók között, azonban ezek nem voltak olyan mértékűek, hogy általános következtetéseket lehessen levonni. Mindkét csoport hasonlóan fontosnak tartotta a megtakarítást, a pénzügyi tervezést és a felelős pénzkezelést.

A kutatás eredményei tehát alátámasztották a hipotézist, miszerint a pénzügyi tudatosságot ebben a korosztályban nem elsősorban a nem, hanem más tényezők – például a családi háttér vagy a megszerzett pénzügyi ismeretek – befolyásolják.

2. ábra. Fontosnak tartja, hogy az embereknek legyen tartaléka?

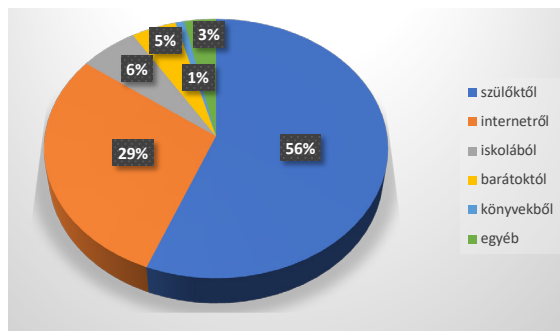

H3: A középiskolások pénzügyi ismereteiket leginkább szülöktől szerzik.

A harmadik hipotézis teljes mértékben igazolódott. A válaszadók többsége a családot, elsősorban a szülőket jelölte meg elsődleges pénzügyi információforrásként. Ez megerősíti a pénzügyi szocializációval foglalkozó kutatások eredményeit, amelyek szerint a pénzügyi szokások és attitűdök kialakulásában a család szerepe meghatározó.

Az iskola ugyan szintén hozzájárul a pénzügyi ismeretek bővítéséhez, azonban a kutatás alapján szerepe jóval kisebb, mint a családi környezeté. Az internet és a közösségi média egyre fontosabb információforrássá válik, ugyanakkor ezek használata nem minden esetben párosul megfelelő szakmai hitelességgel, ezért különösen fontos a kritikus információfeldolgozás fejlesztése.

3. ábra. Honnan van leginkább pénzügyi ismerete?

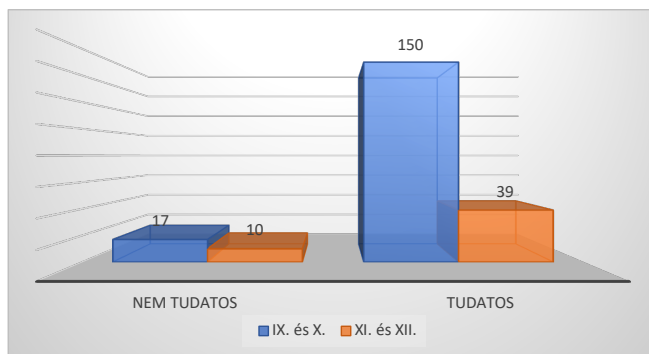

H4: Felsőbb osztályokban erősebb a pénzügyi tudatosság, mint az alábbi osztályokban.

Az elemzés eredményei azt mutatták, hogy a magasabb évfolyamon tanulók általában kedvezőbb eredményeket értek el a pénzügyi tudatosságot mérő kérdésekben. Ennek egyik oka lehet, hogy életkorukból adódóan több gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek, gyakrabban kezelnek saját pénzt, illetve hamarabb találkozhatnak olyan pénzügyi döntésekkel, amelyek önálló felelősséget igényelnek.

Bár a különbségek nem minden vizsgált változó esetében voltak jelentősek, az eredmények összességében alátámasztották azt a feltételezést, hogy az életkor és az iskolai előrehaladás kedvezően befolyásolja a pénzügyi kultúra fejlődését.

4. ábra. Tudatosság osztályokra bontva

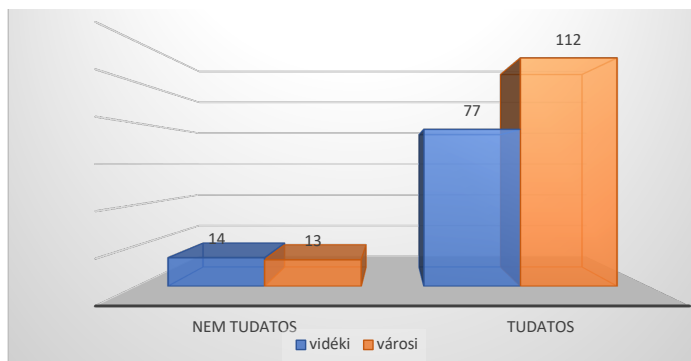

H5: A városi diákok és a vidéki tanulók pénzügyi kultúrája között nincs lényeges különbség.

A kutatás nem mutatott számottevő eltérést a városi és vidéki tanulók pénzügyi tudatosságában. A két csoport hasonló válaszokat adott a pénzügyi attitűdökre, a megtakarítási szokásokra és a pénzügyi ismeretekre vonatkozó kérdésekben.

Ez arra utal, hogy napjainkban a pénzügyi információkhoz való hozzáférés már kevésbé függ a lakóhelytől. Az internet, a közösségi média és az oktatási lehetőségek révén a vidéki tanulók is hasonló információkhoz juthatnak, mint városi társaik.

5. ábra. Tudatosság lakóhely szerint

H6: Összefüggés van a család anyagi helyzete és a pénzügyi tudatosság között.

A hatodik hipotézis vizsgálata során kimutatható a kapcsolat mutatkozott a család anyagi helyzete és a tanulók pénzügyi tudatossága között. Azok a válaszadók, akik kedvezőbb anyagi körülmények között élnek, gyakrabban rendelkeznek megtakarítással, nagyobb önbizalommal értékelik saját pénzügyi ismereteiket, valamint több pénzügyi szolgáltatást ismernek.

Ugyanakkor a kutatás arra is rámutatott, hogy a magasabb jövedelem önmagában nem garantálja a tudatos pénzügyi magatartást. Több szerényebb anyagi háttérrel rendelkező tanuló is kedvező pénzügyi attitűdöt mutatott, ami arra utal, hogy a családi nevelés és a pénzügyi szemlélet legalább olyan fontos tényező, mint a rendelkezésre álló anyagi erőforrások.

A HIPOTÉZISVIZSGÁLAT ÖSSZEGZÉSE

A kutatás során megfogalmazott hat hipotézis közül öt egyértelműen igazolást nyert, míg egy esetében csak részleges megerősítés volt megállapítható. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a középiskolás tanulók pénzügyi kultúráját elsősorban a családi háttér, a pénzügyi szocializáció és a megszerzett gyakorlati tapasztalatok alakítják. A nem és a lakóhely szerepe ezzel szemben kevésbé meghatározó.

Az eredmények összhangban állnak a dolgozat elméleti részében ismertetett hazai és nemzetközi kutatásokkal, amelyek szerint a pénzügyi kultúra nem kizárólag a pénzügyi ismeretek mennyiségétől függ, hanem az attitűdök, a családi minták és a mindennapi pénzügyi döntések együttes hatásának eredménye.

A kutatás ezért megerősíti, hogy a pénzügyi nevelés sikeressége csak a család, az iskola és a társadalmi környezet együttműködésével biztosítható.

Következtetések

A kutatás célja a középiskolás tanulók pénzügyi kultúrájának, pénzügyi attitűdjének és pénzügyi tudatosságának vizsgálata volt. A kérdőíves felmérés eredményei lehetővé tették annak feltárását, hogy a fiatalok milyen pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, milyen forrásokból szerzik ezeket, valamint mely tényezők befolyásolják leginkább pénzügyi magatartásukat. A vizsgálat eredményei összességében azt mutatják, hogy a középiskolások körében már megfigyelhetők a tudatos pénzgazdálkodás alapjai, ugyanakkor több olyan terület is azonosítható, amely további fejlesztést igényel.

A kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy a válaszadók túlnyomó többsége tisztában van a pénzügyi tudatosság jelentőségével. A diákok fontosnak tartják a megtakarítást, a pénzügyi tervezést és a váratlan helyzetekre képzett tartalék szerepét. Ez arra utal, hogy a pénzügyi kultúra alapvető elemei már fiatal korban megjelennek, és a tanulók többsége felismeri a felelős pénzügyi döntések hosszú távú jelentőségét.

Különösen pozitív eredménynek tekinthető, hogy a megkérdezettek jelentős része már rendelkezik megtakarítással, illetve rendszeresen vagy alkalmasszerűen félretesz bevételeiből. Ez arra enged következtetni, hogy a pénzügyi tudatosság nem csupán elméleti ismeretként jelenik meg, hanem a mindennapi pénzügyi magatartásban is megmutatkozik. A megtakarítási hajlandóság ugyanakkor még nem párosul minden esetben megfelelő pénzügyi ismeretekkel, hiszen a tanulók jelentős része továbbra is készpénzben tartaná megtakarításait, és viszonylag kevesen választanának korszerű megtakarítási vagy befektetési lehetőségeket. A kutatás eredményei egyértelműen alátámasztják a család meghatározó szerepét a pénzügyi szocializáció folyamatában. A válaszadók több mint fele a szüleit nevezte meg elsődleges pénzügyi információforrásként, míg az iskola és más források jóval kisebb szerepet kaptak.

[15] Lusardi, A.– Mitchell, O. S. (2007): Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy and Housing Wealth. *Journal of Monetary Economics*, Amsterdam.

Ez azt mutatja, hogy a pénzügyi kultúra kialakulásában továbbra is a családi környezet gyakorolja a legerősebb hatást. A szülők pénzügyi szokásai, értékrendje és döntései mintául szolgálnak a fiatalok számára, ezért a pénzügyi nevelés nem korlátozódhat kizárólag az oktatási intézményekre.

Ugyanakkor az eredmények arra is rámutatnak, hogy az iskola szerepe jelenleg kisebb annál, mint amit a pénzügyi nevelés fontossága indokolna. A válaszadók csupán kis része tekintette az iskolát elsődleges pénzügyi tudásforrásnak. Ez felhívja a figyelmet arra, hogy szükség lenne a pénzügyi ismeretek nagyobb hangsúlyú és gyakorlatiasabb beépítésére a középiskolai oktatásba.

Nem elegendő kizárólag elméleti ismeretek átadása; olyan gyakorlati feladatokra, esettanulmányokra és hétköznapi pénzügyi döntési helyzetekre is szükség van, amelyek elősegítik a tudatos pénzügyi magatartás kialakulását.

A hipotézisek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a kutatásban megfogalmazott feltételezések többsége igazolást nyert. A tanulók jelentős része tudatosan takarékoskodik, a család meghatározó szerepet tölt be a pénzügyi ismeretek átadásában, valamint kimutatható a kapcsolat a család anyagi helyzete és a pénzügyi tudatosság között. A nemek és a lakóhely szerinti különbségek ugyanakkor nem bizonyultak jelentősnek, ami arra utal, hogy a pénzügyi kultúrát sokkal inkább a szocializációs folyamatok és az egyéni tapasztalatok befolyásolják, mint a demográfiai tényezők.

Az eredmények összhangban állnak a hazai és nemzetközi szakirodalomban megfogalmazott következtetésekkel. A kutatás megerősíti Lusardi és Mitchell, valamint az OECD vizsgálatainak megállapításait, amelyek szerint a pénzügyi tudatosság kialakulásában kiemelkedő szerepet játszik a korai pénzügyi nevelés, a családi háttér és a megfelelő pénzügyi ismeretek megléte. A jelen kutatás ugyanakkor arra is rámutat, hogy a pénzügyi tudatosság fejlesztése nem érhet véget az alapvető ismeretek átadásával, hanem a pénzügyi attitűd és a tudatos döntéshozatal fejlesztésére is hangsúlyt kell helyezni [15].

A kutatás gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy hozzájárulhat a középiskolai pénzügyi nevelési programok továbbfejlesztéséhez. Az eredmények felhasználhatók olyan oktatási programok kidolgozásában, amelyek nagyobb hangsúlyt fektetnek a mindennapi pénzügyi döntésekre, a megtakarítási lehetőségekre, a hitelfelvétel kockázataira és a digitális pénzügyi szolgáltatások biztonságos használatára. Emellett a szülők bevonása is fontos lehet, hiszen a kutatás alapján egyértelműen látható, hogy a család szerepe meghatározó a fiatalok pénzügyi szemléletének formálásában.

A kutatásnak természetesen vannak korlátai is. A minta elsősorban nagyváradai középiskolák tanulóiból állt, ezért az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak minden romániai vagy magyarországi középiskolásra. További korlátot jelent, hogy az adatgyűjtés önkitöltős kérdőív segítségével történt, így a válaszok a kitöltők szubjektív megítélését tükrözik. Ennek ellenére a vizsgálat átfogó képet ad a részt vevő tanulók pénzügyi kultúrájáról és értékes alapot biztosít további kutatások számára.

A jövőben érdemes lenne a kutatást nagyobb, reprezentatív mintán megismételni, valamint összehasonlítani különböző régiók, iskolatípusok vagy országok eredményeit. Emellett célszerű lenne vizsgálni a digitális pénzügyi szolgáltatások, az online bankolás, a mobilfizetés és a pénzügyi technológiák hatását is a fiatalok pénzügyi tudatosságára, hiszen ezek napjaink pénzügyi környezetének meghatározó elemei.

Összegzőként megállapítható, hogy a középiskolások pénzügyi kultúrája kedvező irányba fejlődik, azonban a pénzügyi nevelés további erősítése továbbra is indokolt. A család és az iskola együttműködése, valamint a korszerű, gyakorlatorientált pénzügyi oktatás hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok felkészültebb, tudatosabb és felelősebb pénzügyi döntéshozókká váljanak.

The Foreclosure of Contestability: Algorithmic Curation and Democratic Revisability

1. rész

Abstract: Misinformation and polarising forms of platform power are commonly treated as failures within an otherwise available public sphere. This first part of a three-part inquiry proposes foreclosure as a diagnostic concept for a different condition. Democratic capacities persist in protected institutions and deliberately constructed forums, yet the prevailing architecture of the public sphere fails to reproduce them reliably or connect them to institutions capable of collective decision. An architecture forecloses a condition when its ordinary operation no longer reproduces that condition, when the arrangements securing it remain local or provisional or depend on resources that do not govern the architecture, and when no reliable mechanism carries local instances to the scale at which democratic practice binds. The third clause identifies non-composability and separates the concept from communicative degradation, colonisation, blocked circulation between periphery and centre, and second-order democratic disorder. I attribute the causal mechanism to an optimisation regime characterised by behavioural feedback, institutionally selected objectives, individuated informational environments, and rapid revision, and state five conditions for revising the diagnosis or its causal account. A genealogy of public-sphere theories and comparison with rival causal accounts then narrow the claim. Optimisation functions as an infrastructural mechanism whose effects vary with media systems and with the institutions that own and regulate them.

Keywords: Deliberative democracy, digital public sphere, algorithmic curation, foreclosure, non-composability, optimisation, platform power, collective will-formation.

Összefoglalás: A dezinformációt és a platformhatalom polarizáló formáit rendszerint egy egyébként rendelkezésre álló nyilvános szféra működési zavaraiént kezelik.

* Ștefan cel Mare University, Suceava, Romania

Email: victor.papp@student.usv.ro

ORCID: 0009-0007-3432-5304

[1] *Constitutional Court of Romania* (2024): Ruling No. 32 of 6 December 2024. <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2025/02/RU-LING-No-32-2024.pdf>

Egy háromrészes vizsgálat első tanulmánya ezzel szemben a foreclosure fogalmát javasolja egy eltérő állapot diagnosztikai megragadására. A demokratikus képességek fennmaradnak védett intézményekben és tudatosan létrehozott fórumokon, miközben a nyilvános szféra uralkodó architektúrája nem képes ezeket megbízhatóan újratermelni, illetve összekapcsolni a kollektív döntéshozatalra képes intézményekkel. Egy architektúra akkor zár le egy feltételt, ha rendes működése már nem termeli újra azt, ha az ezt biztosító intézményi megoldások lokálisak vagy ideiglenesek maradnak, illetve olyan erőforrásoktól függenek, amelyek nem irányítják magát az architektúrát, továbbá ha nincs olyan megbízható mechanizmus, amely a lokális megvalósulásokat eljuttatná arra a szintre, ahol a demokratikus gyakorlat kötelező erővel bír. A harmadik feltétel a nem-komponálhatóságot (non-composability) azonosítja, és ezzel elválasztja a fogalmat a kommunikációs degradációtól, a kolonizációtól, a periféria és a centrum közötti elakadt cirkulációtól, valamint a másodrendű demokratikus zavaroktól. Az oksági mechanizmust egy olyan optimalizációs rezsimnek tulajdonítom, amelyet viselkedési visszacsatolás, intézményileg kiválasztott célok, individualizált információs környezetek és gyors felülvizsgálat jellemez, továbbá öt feltételt adok meg a diagnózis vagy oksági magyarázata felülvizsgálatára. A nyilvánosság elméleteinek genealógiája és a rivális oksági magyarázatok összevetése tovább szűkíti az állítást. Az optimalizáció infrastrukturális mechanizmusként működik, amelynek hatásai a médiarendszerektől, valamint az azokat birtokló és szabályozó intézményektől függően változnak.

Kulcsszavak: Deliberatív demokrácia, digitális nyilvános szféra, algoritmikus kuráció, foreclosure, nem-komponálhatóság, optimalizáció, platformhatalom, kollektív akaratképzés.

Introduction

Concerns about how digital technology affects democratic politics have fastened on misinformation, manipulation, and the distortion of a political will already formed and expressed through elections. The annulment of the Romanian presidential election in December 2024 is a paradigmatic case, and its reasoning shows why: the Constitutional Court of Romania [1] identified irregularities in campaign financing and coordinated inauthentic digital amplification, all of them faults in the transmission of a will taken to have formed elsewhere.

Far less has been said about how the same technology, platforms and generative tools alike, could shape the formation of that will, and at the limit prevent it from forming at all, although the contemporary public sphere runs almost entirely on algorithmic curation.

Ranking and recommendation models, trained on behavioural data and retrained as more of it accumulates, decide what reaches whom. On the dominant digital platforms these models follow objectives set by their companies and framed around their benefit. Engagement, retention and predicted relevance yield market position, and market position yields wealth and the political standing that accompanies it. All three are measurable, and technological companies pursue them with considerable precision. Whatever public purposes the same technologies might serve, if any, are specified weakly or left unspecified.

Democracy has always depended on a “meaningful public conversation” [2] and democratic politics assumes a public whose members recognise a shared set of consequences and form judgements about them [3]. Available technologies of communication and the law governing them set the scale and form of that process [4; 5]. That dependence is old and structural. Algorithmic curation, brought by new digital technologies, transfers control over those conditions. Curatorial objectives are set under a form of authority that precedes the techniques used to serve them. Authority over digital influence matters twice. First, who sets its purposes, and second, by what means can citizens contest them?

Digital infrastructures act well before anyone votes. They shape which political alternatives come into view, which events acquire salience, and how citizens encounter their opponents. Theories of deliberation, preference aggregation, and governmental accountability all presuppose that prior formation of judgement. Democratic theory reproduces the same displacement when it attends only to votes and decisions. It begins too late. It must also take in the environment in which citizens learn what warrants judgement and the channels that give dispersed judgements public consequence, aggregating into the so-called popular will, the root of legitimacy of any political regime.

Deliberative democracy offers the fullest treatment of that process. On this view, collective decisions draw part of their authority from processes in which citizens test claims, revise positions, and demand reasons from one another [6; 7; 8; 9].

[2] Harari, Y. N. (2024): *Nexus: A brief history of information networks from the Stone Age to AI*. Random House.

[3] Dewey, J. (1946): *The public and its problems*. Gateway Books. (Original work published 1927).

[4] John, R. R. (1995): *Spreading the news: The American postal system from Franklin to Morse*. Harvard University Press.

[5] Starr, P. (2004): *The creation of the media: Political origins of modern communications*. Basic Books.

[6] Cohen, J. (1989): Deliberation and democratic legitimacy. In: Hamlin, A.–Pettit, P. (Eds.): *The good polity: Normative analysis of the state*. pp. 17–34. Blackwell.

[7] Gutmann, A.–Thompson, D. (1996): *Democracy and disagreement: Why moral conflict cannot be avoided in politics, and what should be done about it*. Belknap Press of Harvard University Press.

[8] Habermas, J. (1992): Further reflections on the public sphere. In: Calhoun C. (Ed.): *Habermas and the public sphere*. pp. 421–461. MIT Press.

[9] Habermas, J. (1996): *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. W. Rehg, Trans. MIT Press. (Original work published 1992).

[1] *Constitutional Court of Romania* (2024): Ruling No. 32 of 6 December 2024. <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2025/02/RULING-No-32-2024.pdf>

[9] Habermas, J. (1996): *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. W. Rehg, Trans. MIT Press. (Original work published 1992).

[10] Habermas, J. (1989): The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger, Trans.): MIT Press. (Original work published 1962).

[11] Fraser, N. (1990): Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.

[12] Gallie, W. B. (1956): Essentially contested concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, pp. 167–198.

[13] Connolly, W. E. (1974): *The terms of political discourse*. D. C. Heath.

[14] Koselleck, R. (2004): *Futures past: On the semantics of historical time*. Columbia University Press. (Original work published 1979).

[15] Sartori, G. (1987): *The theory of democracy revisited: Part one. The contemporary debate*. Chatham House Publishers.

[16] Crouch, C. (2020): *Post-democracy after the crisis*. Polity.

[17] Brown, W. (2015): *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.

[18] Jäger, A. (2026): *Hyperpolitics: Extreme politicization without political consequences*. Verso.

Deliberation so understood is among the central features distinguishing democratic political regimes from authoritarian ones. Political judgement, as I use the term, is the activity by which citizens interpret circumstances and weigh competing claims. The public sphere is where such judgements become visible, meet scrutiny and opposition, and attach to organised demands and institutional decisions [10; 11]. Collective will-formation is that attachment. Popular will denotes the politically consequential outcome attributed to the demos and invoked to legitimise public power [9]. These stipulations settle usage. They do not settle the disputes underneath it.

The people, demos, popular sovereignty, and political will can, like democracy, be treated as contested concepts in Gallie's sense: competent users disagree, persistently and reasonably, about how the terms should be applied [12; 13]. Koselleck saw that concepts carrying this much normative prestige invite appropriation, so opposed political projects claim the same vocabulary and fill it differently [14]. Sartori placed democracy among the “honorific words” of political language. General approval tends to obscure meaning and lets regimes claim the name without preserving the thing it denotes [15]. I do not adjudicate these disputes here. The working definitions used below ask whether the communicative requirements they presuppose are still available in the digital public sphere under algorithmic curation. The object is a weakening in their ordinary reproduction.

Crouch describes democratic institutions persisting as effective power shifts towards wealthy business elites and an isolated political class [16]. Brown traces erosion of the demos and popular sovereignty as neoliberal reason recodes political life economically [17]. Jäger's *Hyperpolitics* adds a third diagnosis: extreme politicisation without consequence [18]. Together these accounts capture politics detached from collective power. They do not isolate the failure addressed here, the communicative capacities that survive locally but fail to compose at political scale.

Foreclosure is the name I use for that pattern. Democratic capacities survive in many forms, from mini-publics and participation platforms to universities, courts, and civic associations. Deliberation and democracy have not (yet) disappeared. This survival establishes possibility and leaves open whether the capacities are ordinarily reproduced. The difficulty is isolation. No dependable route runs from dispersed local achievement into collectively binding politics, whether national or international. The consequence for popular sovereignty is direct, although its severity depends on the standard by which democracy is judged. A *demos* can continue to authorise governments at elections yet hold little authority over the conditions under which alternatives become visible, judgements form, and dispersed demands acquire collective force. Without that authority, the *demos* holds political power in name only. Without real sovereignty, democracy remains just an ideal never fulfilled.

Only a thin evaluative commitment is needed here. Democratic standards disagree about how much popular control over public communication democracy demands, but they converge on a lower bound. A political order whose conditions of judgement formation are set by an authority the *demos* cannot reach, and revised without its authorisation, has lost a form of control that each standard treats as belonging to self-government. Foreclosure carries democratic weight under that lower bound whatever a fuller standard adds. Competing standards disagree over the weight of that loss and the remedies it licenses. Here, terms such as damage, failure, and deficit refer only to this lower bound. One qualification belongs with it. The lower bound states a necessary condition on democratic control over communicative infrastructure and falls short of a sufficient one, since a measure duly authorised by the *demos* can itself impair the conditions of judgement formation. Authorisation and impairment are separate questions.

Foreclosure offers a conceptual and causal criterion for reading changes across attention and affective conflict, and again across epistemic validation, surveillance, and the structure of mediation, without treating them as one pathology. The mechanisms differ. The constant is whether the requirements of political judgement and collective will-formation are ordinarily reproducible and institutionally composable. Optimisation, infrastructural power, and deliberative systems are established concepts. Taken together around non-composability, these concepts identify authority over optimisation objectives as the operative mechanism.

First, foreclosure separates non-composability from neighbouring diagnoses: the displacement of politics to other sites, the degradation of communicative quality, blocked circulation between periphery and centre, and second-order democratic disorder. Second, it yields a comparative expectation. Foreclosure should vary in intensity with media systems, party structures, intermediary strength, and control over distribution, producing uneven effects across settings exposed to similar algorithmic curation. That variation exposes the proposition to evidence.

Three parts make up this inquiry into the democratic consequences of algorithmically curated public communication. The present article develops the concept of foreclosure, specifies its causal mechanism, and distinguishes it from neighbouring diagnoses.

[19] Sartori, G. (1970): Concept misinformation in comparative politics. *American Political Science Review*, 64., (4.), pp. 1033–1053.

[20] Lacan, J. (2006): *Écrits: The first complete edition in English*. W. W. Norton. (Original work published 1966).

[21] Žižek, S. (1989): *The sublime object of ideology*. Verso.

[22] Butler, J. (1997): *The psychic life of power: Theories in subjection*. Stanford: Stanford University Press.

Part Two conducts one of the five falsification tests, asking whether European regulation has durably replaced the optimisation objective governing curation, and specifies how the other four could be tested across the communicative capacities on which political judgement and collective will-formation depend. Part Three turns from diagnosis to normative evaluation and reconstruction, compares democratic standards, and develops revisability as a requirement of democratic control over communicative infrastructures. The three parts move from diagnosis, through empirical specification and a targeted regulatory test, to normative judgement and reform.

Section 2 of this paper defines foreclosure and fixes the architecture in question. It distinguishes non-composability from colonisation and second-order disorder, specifies the threshold properties of algorithmic control, answers the artificiality objection, and states five failure conditions. Section 3 attributes causation to an optimisation regime, reconstructs the conceptual decisions leading to that attribution, and weighs rival explanations. Section 4, the last of this part, fixes the scope of the causal proposition.

Foreclosure

DEFINITION AND UNIT OF ANALYSIS

I use “foreclosure” stipulatively. The definition does not reproduce ordinary or established academic usage. Because the surrounding political vocabulary is contested, stipulation preserves precision while keeping the category empirically discriminating [19]. The term retains the ordinary sense of a structural preclusion, in which a possibility can be closed off without becoming logically impossible, and the definition supplies its theoretical content. Its psychoanalytic lineage [20; 21; 22] carries none of the analysis. That lineage addresses the exclusion of a signifier or a subject position. The object is a structural condition of the public sphere.

Let A denote the dominant architecture structuring the public sphere, and C a structural condition that a democratic public sphere requires. A forecloses C when three requirements hold together. First, the ordinary operation of A no longer reproduces C, which can then be secured only by correctives that work against A’s prevailing incentives. Second, those correctives stay local, isolated, or provisional, or they depend on resources that do not govern the architecture as a whole.

Third, A offers no reliable mechanism for dispersed local instances of C to compose at the scale at which democratic practice binds. Section 2.2 specifies composition by traceability, recognisability, and return.

Cost alone does not satisfy the second requirement. Correctives that work against prevailing incentives are almost always costly, so a cost criterion would add nothing to the first requirement. What matters is whether the corrective can become general and durable. A permanently funded public institution with system-wide reach would counter platform incentives and still leave foreclosure unestablished, because such an institution would be general in reach, durable in funding, and supported from within the governing architecture itself. Foreclosure requires that the corrective stay confined, temporary, or reliant on support that does not extend to the architecture itself.

Architecture needs a stable boundary. A designates the dominant technical and commercial configuration that selects, ranks, recommends, and distributes communicative content, together with the property and governance structures that determine its optimisation objectives and the data inputs on which that determination operates. The term does not take in every law, public institution, or civic practice that affects communication. Its environment is the surrounding legal and political order, which may reproduce, constrain, or transform it.

Dominance is a matter of degree, so the boundary needs a rough threshold as well as a definition. A comprises the channels and infrastructures that carry the greater part of politically consequential communication to the greater part of the population at issue. In contemporary platform environments, this means the major platform services together with the ownership and governance structures fixing their objectives. A public-service institution that retains distributional control over a comparable share belongs to A for that share, producing a divided architecture. Divided architectures are especially informative because they separate variation in the intensity of foreclosure from the location of authority over that objective.

Regulation has no fixed position on either side of the boundary. Its status depends on whether it enters the durable operating constitution of the architecture or functions as a corrective imposed on an unchanged optimisation regime. I do not classify a measure retrospectively from outcomes, because redrawing the boundary around whatever succeeded would make foreclosure irrefutable. A measure enters the operating constitution when it binds independently of the operator's discretion: it must be durably binding under statute, regulation, judicial order, or another enforceable public instrument, funded without periodic renegotiation if funding is required, and directed at the objective governing curation itself. Measures aimed only at surrounding conduct do not qualify. Three layers have to be kept apart, since a measure can act at any of them. It can alter the objective, it can alter the inputs on which the objective operates, or it can regulate the conduct of those who use the architecture. Only the first satisfies the third criterion. Measures at the input layer, among them requirements governing who may enter the architecture and what is recorded about them, change the material the regime works with and leave intact the authority deciding what to do with it, which is why such measures can appear constraining yet enlarge the regime.

[23] Fraser, N. (2007): Transnationalizing the public sphere: On the legitimacy and efficacy of public opinion in a post-Westphalian world. *Theory, Culture & Society*, 24., (4.), pp. 7–30.

[24] Dahl, R. A. (1999): Can international organizations be democratic? A skeptic's view. In: Shapiro, I–Hacker-Cordón, C. (Eds.): *Democracy's edges*. pp. 19–36. Cambridge University Press.

[25] Gillespie, T. (2014): The relevance of algorithms. In: T. Gillespie, P. J. Boczkowski–K. A. Foot (Eds.): *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167–194): MIT Press.

[26] Napoli, P. M. (2019): *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press.

National and European instruments of this kind provide the empirical cases. Legal form matters only insofar as it fixes the operator's obligations. A negotiated consent judgment qualifies if its terms bind without renewed assent. A voluntary code does not. A measure meeting these criteria belongs to A whether or not it achieves what it was designed to achieve, and one failing them stays external whether or not it does.

The third clause needs a scale. The scale at which democratic practice binds is the level at which decisions are collectively binding on those affected and at which authorisation and removal of decision-makers occur. That level is ordinarily national. Some regulatory obligations, however, are set and enforced at European level. The binding scale follows the location of authority over the matter in dispute. The size of the public that forms around it is analytically separate. A capacity that composes reliably at municipal level and nowhere above it satisfies the third clause, because its level of composition is not the level at which the decisions in question bind. Divided authority requires composition to be assessed separately at each level, and two arguments identify the same difficulty. Fraser applies the all-affected principle directly to the framing of publicity: what makes people members of one public is their co-implication in a common set of structures, so for any given problem the relevant public should match the reach of the structures whose effects are at issue, and where those structures cross the borders of states the corresponding publics must be transnational[23]. Dahl states the cost of that matching. A smaller democratic unit gives the ordinary citizen greater opportunity to participate, a smaller unit is also more likely to leave matters of importance beyond the effective capacity of its government, and enlarging the unit reverses both terms [24]. The two arguments meet at the point that concerns foreclosure. Fraser fixes the level at which a public has to form, and Dahl explains why forming at that level weakens the channel by which its judgements would bind. Composition assessed at one level settles nothing about the others.

Algorithmic curation refers to the automated selection, ranking, recommendation, and distribution of communicative content by systems that use behavioural data to adjust informational environments in pursuit of specified outcomes [25; 26]. Recommender systems are among the technical instruments that perform such curation. Optimisation adjusts system parameters in pursuit of an optimisation objective, the outcome being maximised. In production systems that objective is typically a weighted composite of predicted behaviours: engagement, retention, predicted relevance or satisfaction, expected revenue, and constraints on prohibited or borderline material.

An operator is the party holding authority to set and revise those components and weights. Layered curation across device manufacturers, application stores, advertising intermediaries, and platform services may distribute that authority across more than one operator. Such layering complicates attribution and authorisation because strategic authority may sit at different levels at once. When a proxy measure governs performance, sustained adjustment may weaken or collapse the relationship between the proxy and the underlying goal [27; 28].

At the broadest level sits the optimisation regime, which comprises ownership and incentives together with data access, expertise, and institutional authority. Drawing the analysis closed at the first two levels is what Selbst et al. [29] call the framing trap, the error of setting the boundary of the system at the technical artefact and treating its setting as external context. Kitchin [30] treats algorithms as parts of larger sociotechnical assemblages and emphasises their contingent, ontogenetic, and performative character. Seaver [31] goes further and treats algorithmic systems as enacted through the practices that produce, maintain, and alter them.

Keeping these elements apart prevents technical components, operational purposes, and political control from collapsing into a single object. Put less formally, foreclosure occurs when a democratic capacity survives in specially protected settings, yet the ordinary workings of the public sphere no longer generate or connect it at scale. The definition separates possibility from reproduction, and reproduction from composition. A deliberative forum may work well without showing that its surrounding environment normally produces its conditions. A networked movement may mobilise millions without establishing durable channels to collectively binding institutions [32]. The issue is whether local, dispersed capacities become mutually consequential within a continuing public process.

[27] Strathern, M. (1997): "Improving ratings": Audit in the British University system. *European Review*, 5., (3.), pp. 305–321.

[28] Manheim, D.–Garabrant, S. (2019): *Categorizing variants of Goodhart's law*.

[29] Selbst, A. D.–Boyd, D.–Friedler, S. A.–Venkatasubramanian, S.–Vertesi, J. (2019): Fairness and abstraction in sociotechnical systems. In: *Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. pp. 59–68. Association for Computing Machinery.

[30] Kitchin, R. (2017): Thinking critically about and researching algorithms. *Information, Communication & Society*, 20., (1.), pp. 14–29.

[31] Seaver, N. (2017): Algorithms as culture: Some tactics for the ethnography of algorithmic systems. *Big Data & Society*, 4., (2.), pp. 1–12.

[32] Tufekci, Z. (2017): *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.

[33] Warner, M.
(2002): *Publics and counterpublics*. Zone Books.

COMPOSITION AND NON-COMPOSABILITY

Composition is related to aggregation, though it does not reduce to the counting of preferences. Warner [33] clarifies the communicative premise involved. A public emerges through the reflexive circulation of discourse across linked interventions over time, and no single text, voice, genre, or medium can produce it alone [33]. Aggregation can occur at the moment of voting even without a durable relation connecting the settings in which judgements were formed. Composition turns on the prior and continuing articulation of publics, associations, and decision-making institutions, and it requires three relations to hold:

1. Local claims remain traceable as they move across scales.
2. Participants can recognise how those claims were reformulated in the course of that movement.
3. Institutional responses return to the public sphere in a form open to renewed judgement.

The three relations trace a sequence that foreclosure interrupts. A citizen's political judgement forms amid material she did not select: what circulates, in what framing, with what apparent support behind it. Dependence of this kind is ordinary. No political idea is formed in isolation, and treating solitary formation as the norm would render every mediated public sphere defective. The terms on which material circulates are terms of formation, and those same terms act back on the citizen who forms. A judgement, once formed, then moves. It is restated, condensed, absorbed into claims made by others, attributed, and contested along the way. It does not survive the journey intact. Transformation is ordinary too, and recognisability asks whether participants can follow what has happened to a claim, a weaker demand than fidelity. To bear on a decision, the judgement must be assembled with others into something an institution can act on. Claims must stay traceable across the scales they cross. The response must then return to the public sphere open to renewed judgement. That return makes the sequence iterative.

The interruption occurs at the first and third of these moments. An optimisation objective governs which material enters formation, and individuation removes the common object against which dispersed judgements could be assembled. The route from what citizens think to what binds them is therefore not reliably available. Whether their ideas are manufactured or unfree is a separate question about the content of thought.

Composition stands closer to the systemic literature on deliberative democracy than to aggregative models. No single forum can carry sufficient deliberative capacity for the system as a whole [34]. Deliberative quality depends on relations among differentiated sites, and decoupling occurs when reasons arising in one part fail to penetrate the others [34]. Transmission from informal publics to empowered institutions is a distinct achievement with its own requirements [35; 36]. Composition concerns the same systemic relation and asks whether an architecture supplies the required couplings. Standing channels must sustain traceability, recognisability, and return. Improvisation for isolated events does not qualify. Systematic failure in any one of the three leaves local achievement local whatever its quality.

Two things have to be true for local achievements to compose, and the three relations specify the second. The first is Dewey's: those affected by the indirect consequences of a shared transaction come to recognise themselves as so affected and thereby constitute a public capable of acting on its own conditions [3]. Recognition of this kind is what makes traceability matter to anyone, since a claim travelling intact through a population that does not take itself to be jointly affected arrives before no one for whom it is a claim. The second is linkage: traceability, recognisability, and return connect sites of deliberation so that their conclusions bear on binding decisions and the capacity belongs to the system, not to isolated sites [34; 37].

Composition can fail at either point. Non-composability, in the narrower sense, is the second. A public exists, but reliable relations of traceability, recognisability, and return do not carry its dispersed judgments into binding decision. A well-run deliberative forum whose participants never come to see themselves as a public fails both. One whose conclusions arrive at no decision point meets the first alone.

In nineteenth-century America, federated membership associations operated within an interlocking civic and communicative architecture. Postal subsidies reduced the cost of circulating newspapers and association publications. Association-based print connected local branches with state and national bodies and enabled geographically dispersed members to coordinate their activities [38; 39].

[3] Dewey, J. (1946): *The public and its problems*. Gateway Books. (Original work published 1927).

[34] Mansbridge, J.–Bohman, J.–Chambers, S.–Christiano, T.–Fung, A.–Parkinson, J.–Thompson, D. F.–Warren, M. E. (2012): A systemic approach to deliberative democracy. In: Parkinson, J.–Mansbridge, J. (Eds.): *Deliberative systems: Deliberative democracy at the large scale*. pp. 1–26. Cambridge: Cambridge University Press.

[35] Dryzek, J. S. (2010): *Foundations and frontiers of deliberative governance*. Oxford: Oxford University Press.

[36] Papadopoulos, Y. (2012): On the embeddedness of deliberative systems: Why elitist innovations matter more. In: Parkinson, J.–Mansbridge, J. (Eds.): *Deliberative systems: Deliberative democracy at the large scale*. pp. 125–150. Cambridge: Cambridge University Press.

[37] Dryzek, J. S. (2009): Democratization as deliberative capacity building. *Comparative Political Studies*, 42., (11.), pp. 1379–1402.

[38] Skocpol, T., Ganz, M.–Munson, Z. (2000): A nation of organizers: The institutional origins of civic voluntarism in the United States. *American Political Science Review*, 94., (3.), pp. 527–546.

[39] Tocqueville, A. de. (2000): *Democracy in America*. In: Mansfield, H. C.–Wintthrop, D. (Eds. & Trans.). Chicago: University of Chicago Press. (Original work published 1840).

[38] Skocpol, T., Ganz, M.–Munson, Z. (2000): A nation of organizers: The institutional origins of civic voluntarism in the United States. *American Political Science Review*, 94., (3.), pp. 527–546.

[39] Sunstein, C. R. (2017): *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.

[40] Habermas, J. (2022): *Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik*. Suhrkamp. C. Cronin, Trans., Polity.

[41] Han, B.-C. (2022): *Infocracy: Digitization and the crisis of democracy*. Polity Press. (Original work published 2021).

Applying the three relations, subsidy kept a local claim traceable as it travelled, and the association press allowed members to follow its reformulation at state and national level. Return was carried by the federated tier structure, in which delegates elected at local level sat in state and national conventions that took the decisions, so a decision returned along the same structure that had carried the question upward [38]. The case matters because the three relations describe a historical form of coordination, which an ideal specification alone would not establish. The empirical issue is whether contemporary infrastructures reproduce functional equivalents.

Foreclosure and degradation concern different levels of damage. Degradation describes declining communicative quality. The underlying capacity remains ordinarily available, so stronger norms, more responsible conduct, improved mediation, or better platform design may correct the decline. Influential analyses of the digital public sphere vary in severity on this point. Sunstein treats fragmentation and polarisation as problems susceptible to incremental correction. Habermas combines proposals for regulatory and professional repair with a stronger concern that platformisation may transform the communicative infrastructure of the public sphere itself [39; 40]. Han's infocracy [41] offers a more encompassing diagnosis, treating algorithmically mediated communication as part of a transition from democratic discourse towards digital post-democracy. Foreclosure makes the narrower claim that democratic capacities may survive locally while the prevailing architecture ceases reliably to reproduce and compose them at the scale of binding political decision. The relevant failure concerns the structures that reproduce the capacity. Citizens can still deliberate and verify, reflect and contest. No standing infrastructure lets them do so as a matter of course, because each achievement now requires deliberate construction by particular actors bearing the costs themselves.

Reconstruction follows from this diagnosis. Norms, moderation, and appeals to conduct operate on behaviour within structures they take as given, so they cannot restore a reproductive capacity those structures no longer supply. Reconstruction requires durable rules that make deliberation recurrent by statute and connect it to decision. The Ostbelgien model is one such mechanism. Since 2019 the German-speaking Community of Belgium has maintained a permanent Citizens' Council selected by lot, which sets the agenda

for rotating Citizens' Assemblies whose recommendations parliament is obliged to receive and answer publicly [42]. The design addresses both conditions of composition. Sortition renews the recognition of shared affectedness across the population over time, and the parliamentary obligation creates the linkage that ad hoc consultation lacks.

Foreclosure presupposes a comparative baseline, that some earlier configuration under which the capacity was more regularly reproduced and more widely connected. Absent such a record, foreclosure is the wrong description and persistent democratic deficit the right one. Fraser [11] gives the strongest reason to take that possibility seriously, since the bourgeois public sphere secured its apparent coherence through exclusions that were constitutive and not incidental.

FORECLOSURE, COLONISATION, AND SECOND-ORDER DISORDER

Traceability, recognisability, and return have been approached from several directions in democratic theory. Two approaches come close enough to require differentiation: Habermas's colonisation thesis together with his model of communicative circulation, and Zurn's second-order democratic disorders. Both capture part of the same phenomenon. Neither isolates non-composability as such.

Colonisation is the closest established analogue. In "The Theory of Communicative Action", colonisation occurs when media of system integration enter domains whose reproduction requires communicative coordination, subordinating processes of mutual understanding to mechanisms organised through money and administrative power [43]. The pathologies that follow, loss of meaning, anomie, withdrawal of legitimation, arise within a lifeworld that persists [44]. Foreclosure shares the concern that capacities reproduced through communication can be weakened by institutions governed on a different logic. Without a sharper distinction, the term would add little to the Habermasian model.

The third clause supplies that distinction. Colonisation asks what happens to communicative coordination when steering media enter domains reproduced through communication.

[11] Fraser, N. (1990): Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.

[42] Niessen, C.–Reuchamps, M. (2019): Designing a permanent deliberative citizens' assembly: The Ostbelgien Modell in Belgium. *Centre for Deliberative Democracy & Global Governance working paper series* 6. <https://hdl.handle.net/2078.5/168636>

[43] Habermas, J. (1987b): The theory of communicative action: Vol. 2. Lifeworld and system: A critique of functionalist reason (T. McCarthy, Trans.): Beacon Press. (Original work published 1981).

[44] Habermas, J. (1987a): *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures*. MIT Press. (Original work published 1985).

[9] Habermas, J. (1996): *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. W. Rehg, Trans. MIT Press. (Original work published 1992).

[11] Fraser, N. (1990): Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.

[45] Forst, R. (2015): Noumenal power. *Journal of Political Philosophy*, 23., (2.), pp. 111–127.

[46] Landemore, H. (2021): Open democracy and digital technologies. In: L. Bernholz, H. Landemore–R. Reich (Eds.): *Digital technology and democratic theory*. pp. 62–89. University of Chicago Press.

Foreclosure asks what happens to communicative achievements that survive intact and separately. The scope narrows accordingly. Foreclosure applies only to the failure to connect capacities that survive locally so that they can become mutually consequential at the scale of binding decision. Formative power over judgement formation is analytically separate and is better characterised by Forst’s concept of noumenal power [45].

A more demanding objection comes from Habermas’s own model of composition. The model of communicative circulation in “Between Facts and Norms” traces how opinion formed in the informal periphery passes through institutionalised procedures to become communicative power, with peripheral publics “besieging the parliamentary complex” without occupying it [9]. That model theorises the same connective relation and might suggest that the composition problem was never absent from the Habermasian framework.

The two models take different things for granted. The circulation model asks whether opinion already formed in the periphery arrives at institutions capable of converting it into binding decisions, and it attributes blockage to the passages between periphery and centre. Foreclosure begins one stage earlier. It asks whether the periphery generates anything capable of reaching those passages at all, and whether dispersed judgements formed across differentiated sites acquire traceability, recognisability, and return. Blocked circulation and failed composition are distinct failures requiring distinct remedies. Blocked circulation calls for reform of the passages. Failed composition lies in the architecture forming relations among peripheral publics, and downstream reform cannot correct it.

A methodological objection applies to both models at once. Landemore argues that the two-track account idealizes the sociological and technological conditions of the eighteenth-century public sphere. Her own model derives its institutional principles from an abstract conception of democracy as popular rule in which all are equally empowered [46]. This criterion retains the circulation model’s object but drops its historical baseline. It asks what a given architecture reproduces as a matter of routine, for which populations, and how the resulting achievements are connected. No earlier public sphere has to satisfy the criterion. Comparative historical evidence must determine whether those functions were previously reproduced, and Fraser’s [11] objection to the bourgeois baseline rules out a nostalgic reading.

Zurn's framework for understanding social pathologies as second-order disorders supplies the register for this problem. He directs attention to socially caused disconnects between first-order contents and their second-order reflexive comprehension [47]. Foreclosure extends that problem to the possibility that a political community may perceive a pathology in part yet remain unable to mobilise collectively against it. Foreclosure specifies the architecture producing that problem. Citizens may recognise fragments of platform power, journalists may document them, and parliaments or courts may articulate norms. The disorder persists if these perceptions and local competences never enter a shared process capable of defining the problem and imposing correction. A second-order vocabulary identifies a class of disorder but leaves open which architectures produce it and how one would know. Foreclosure adds a formal test of ordinary reproduction, the generality and durability of correctives, and scale. It also directs attention to the architecture connecting sites of perception and correction. If those clauses do not permit comparative inquiry into political composability, the more general vocabulary is preferable.

Habermas analyses the intrusion of steering media into lifeworld domains and the disturbances that follow in symbolic reproduction [43]. Foreclosure addresses a public sphere in which communicative practice and systemically organised curation are intertwined within a single technical environment. Users speak and interpret, associate and contest, and those same interactions provide behavioural data to an adaptive commercial architecture. Communicative capacity stays inside that architecture and is not replaced by it. It becomes an input to a mechanism that reshapes its own subsequent exercise. Non-composability captures this coexistence more precisely than a vocabulary of displacement.

A final difference is temporal. Colonisation can be diagnosed when systemic mechanisms expand into a domain. Non-composability may persist long after institutions of criticism and correction have formed. A democracy can possess audit expertise and legal doctrine, civic mobilisation and deliberative experiments, yet lack the links that turn them into a continuing capacity of self-government. The failure therefore lies in the architecture of democratic learning as much as in the initial subordination of communicative action. Composition must persist across historical time as well as across institutions.

[43] Habermas, J. (1987b): The theory of communicative action: Vol. 2. Lifeworld and system: A critique of functionalist reason (T. McCarthy, Trans.): Beacon Press. (Original work published 1981).

[47] Zurn, C. F. (2011): Social pathologies as second-order disorders. In: D. Petherbridge (Ed.): Axel Honneth: *Critical essays*. pp. 345–370. Brill.

[25] Gillespie, T. (2014): The relevance of algorithms. In: T. Gillespie, P. J. Boczkowski–K. A. Foot (Eds.): *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167–194): MIT Press.

[48] Yeung, K. (2017): “Hyper-nudge”: Big data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*, 20.,(1.), pp. 118–136.

[49] Mansoury, M.–Abdollahpour, H.–Pechenizkiy, M.–Mobasher, B.–Burke–R. (2020): *Feedback loop and bias amplification in recommender systems*. In: *Proceedings of the 29th ACM International Conference on Information & Knowledge Management*. pp. 2145–2148. Association for Computing Machinery.

[50] Bucher, T. (2012): Want to be on the top? Algorithmic power and the threat of invisibility on Facebook. *New Media & Society*, 14., (7.), pp. 1164–1180.

THRESHOLD PROPERTIES OF ALGORITHMIC CONTROL

Four properties explain how foreclosure can arise under algorithmic curation. Yeung’s hypernudge model shows how selection optimisation [48], recursive feedback and personalised informational choice environments, and one-to-many operation can work together within a design-based mode of control. The four properties below disaggregate that conjunction and connect each element to the literature that supports it.

Recursive behavioural feedback, or loop closure, comes first. Printed press and broadcasting registered audience response in slow and comparatively coarse signals such as circulation figures and audience measurement, or electoral results arriving weeks, months or years apart. Recommender digital systems use a tighter feedback loop. Recommendations shape what users encounter, and the resulting interactions update the profiles from which later recommendations are generated, producing a mutual dynamic evolution between users and the system [49]. Yeung characterises the same structure as a recursive feedback loop capable of reconfiguring an individual’s choice environment in real time [48]. The informational environment adapts to effects it helped produce and begins to shape political judgement as it develops.

An optimisation objective gives the loop its direction. Earlier media institutions pursued circulation and advertising revenue among other commercial ends, but they could not operationalise those ends by continuous adjustment at the level of individual interactions. Platform systems translate behavioural outcomes into actionable criteria. Gillespie shows that algorithmic relevance rests on evaluative judgements rather than an independent metric [25]. Bucher’s analysis of EdgeRank shows how assumptions about interaction and newsworthiness determine visibility [50]. The weighting of interactions can also reflect commercial incentives. Engagement and retention can consequently guide experimentation, and predicted attention becomes a criterion of distribution. Public visibility becomes a strategic variable within an adaptive process governed by identifiable operators.

Individuation removes the common object. Segmentation has a long history, since newspapers ran editions, broadcasters served regions, and periodicals addressed occupations and classes. What changes now is its granularity, variability, and, in the same time, opacity.

Yeung analyses informational choice environments that are continuously reconfigured and highly personalised [48]. Cheney-Lippold shows how algorithmically inferred identities guide targeted content and remain dynamically revisable, with new information capable of changing the meaning of the category itself [51]. Han's discussion of psychometrically optimised dark advertisements gives the political version of the same problem. Distinct groups receive different and sometimes contradictory messages that stay invisible to the public, weakening society's capacity to observe its own communication [41]. These processes produce distributions no participant can fully reconstruct. Editions could be counted, collected, and compared. The set of environments in circulation at a given moment cannot. Broadcasting constituted a comparatively common object despite its exclusions and inequalities, since different members of the public could in principle inspect the same programme or edition. Citizens may now know what appeared before them yet be unable to reconstruct what appeared before others. Collective scrutiny grows difficult once its object is distributed differently across the public.

Individuation creates a problem of comparability even when every citizen encounters a wide range of political positions. The difficulty lies in the absence of a vantage point from which distributions can be assessed against one another. Individuation also bears on political subject formation. Citizens encounter the political world within configurations shaped by prior conduct. Inferred categories and ranking rules then influence the content and visibility shaping subsequent conduct [50; 51]. Bail's social media prism traces a related process: users present versions of themselves, observe the reactions they receive, and revise their identities as the platform refracts both self-understanding and perceptions of political opponents [52]. This recursion matters because the object of analysis is formation. Remedies applied after an allocation is made arrive too late. What a citizen takes to be a live political question, a plausible ally, or a position worth holding is formed in the medium whose terms are at issue, so an architecture shaping those materials also shapes the judgements composed from them. The evidence does not establish that the political subject is constituted by the architecture strongly enough to render judgement unauthored by the subject. That stronger proposition would require additional evidence and would change the standpoint problem.

[41] Han, B.-C. (2022): *Infocracy: Digitization and the crisis of democracy*. Polity Press. (Original work published 2021).

[48] Yeung, K. (2017): "Hyper-nudge": Big data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*, 20.,(1.), pp. 118–136.

[50] Bucher, T. (2012): Want to be on the top? Algorithmic power and the threat of invisibility on Facebook. *New Media & Society*, 14., (7.), pp. 1164–1180.

[51] Cheney-Lippold, J. (2011): A new algorithmic identity: Soft biopolitics and the modulation of control. *Theory, Culture & Society*, 28., (6.), pp. 164–181.

[52] Bail, C. A. (2021): *Breaking the social media prism: How to make our platforms less polarizing*. Princeton: Princeton University Press.

[30] Kitchin, R. (2017): Thinking critically about and researching algorithms. *Information, Communication & Society*, 20., (1.), pp. 14–29.

[31] Seaver, N. (2017): Algorithms as culture: Some tactics for the ethnography of algorithmic systems. *Big Data & Society*, 4., (2.), pp. 1–12.

[53] Farrell, H.–Schneier, B. (2018): Common-knowledge attacks on democracy. *Berkman Klein Center for Internet & Society*. <https://cyber.harvard.edu/story/2018-10/common-knowledge-attacks-democracy>

[54] Cohen, J. E. (2013): What privacy is for. *Harvard Law Review*, 126., (7.), pp. 1904–1933.

[55] Richards, N. M. (2015): *Intellectual privacy: Rethinking civil liberties in the digital age*. Oxford University Press.

The weaker position is available from within the condition it describes. The stronger proposition is left open.

Rapid revision completes the threshold. Public institutions need time to identify an intervention, characterise its effects, and formulate a response, and journalism and political actors work under similar constraints. Algorithmic systems are ontogenetic and mutable, often running multiple versions, being repeatedly patched, and changing as they observe and learn [30]. Seaver likewise treats algorithms as collective products composed of human practices and sustained through ongoing maintenance [31]. Platform operators can therefore revise ranking parameters, data inputs, and experimental configurations before public procedures complete a cycle. Democratic control struggles to hold an object still long enough for collective assessment because the object keeps being revised.

Together, these four properties explain how algorithmic curation can produce foreclosure. They do not replace the formal definition, and the two can fail independently. Recursive behavioural feedback, an explicit optimisation objective, individuation, and rapid revision explain how an architecture capable of ordinary communication can cease to reproduce democratic capacities at scale. If any property proves absent or politically insignificant, the causal attribution needs revision. The definition of foreclosure still stands.

Three communicative dimensions expose this causal sequence to empirical test. Sustained attention is the capacity to hold a political object in view long enough to interpret it. Shared epistemic validation is the availability of publicly recognised objects and procedures that permit claims to be checked, and it relates to the common political knowledge supporting decentralised democratic coordination by providing a rough shared understanding of how public decision-making works and who its actors are [53]. Protected reflection is the capacity to inquire, hesitate, and hold provisional beliefs without expecting observation to alter what is examined. Cohen treats such breathing room as necessary for critical subjectivity and democratic citizenship [54]. Richards defines intellectual privacy as protection for thinking, reading, and confidential exchange before ideas are ready for public expression [55]. Warner’s counterpublics depend on a related condition at the level of address, since a discourse can circulate among strangers without requiring identified persons behind it.

Requirements conditioning access on verified identity act on both, which is why they belong under this dimension. All three are communicative conditions of political judgement, and an architecture either reproduces them in ordinary operation or fails to. Composition concerns what becomes of judgements once formed.

Adversarial recognition does different work. It is the capacity to encounter political opponents as legitimate adversaries whose defeat is sought through political means. The formulation is Mouffe's: democratic conflict converts the enemy to be destroyed into an adversary whose right to defend a competing position remains legitimate [56], thereby developing and displacing Schmitt's conception of the public enemy as a collective opponent whose relation entails the real possibility of combat [57]. Its carrier lies in organisations outside the communicative architecture under examination, so it cannot serve as a further test of foreclosure. It bears on the first condition of composition. A population whose members take one another to be removable from public life cannot recognise itself as jointly affected by a shared transaction, whatever the architecture transmits. Adversarial recognition therefore conditions the Deweyan requirement from outside and functions as a political precondition of the other three dimensions.

THE ARTIFICIALITY OBJECTION

Foreclosure contrasts capacities reproduced in ordinary operation with capacities requiring deliberate construction. Earlier printed media were themselves constructed institutions. Postal law and subsidy shaped the circulation of newspapers. Postal law admitted newspapers to the mails on unusually favourable terms and thereby subsidised their circulation[4]. Spectrum allocation and licensing, together with the public-interest standard, structured broadcasting [5]. More generally, the constitutional state legally institutionalised the public sphere through rights protecting public communication and political participation [10]. Democratic capacities have always required law and administration, public expenditure and collective practice. A public sphere that once sustained itself unaided is therefore the wrong baseline.

[4] John, R. R. (1995): *Spreading the news: The American postal system from Franklin to Morse*. Harvard University Press.

[5] Starr, P. (2004): *The creation of the media: Political origins of modern communications*. Basic Books.

[10] Habermas, J. (1989): The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger, Trans.): MIT Press. (Original work published 1962).

[56] Mouffe, C. (2013): *Agonistics: Thinking the world politically*. Verso.

[57] Schmitt, C. (2007): *The concept of the political*. University of Chicago Press. (Original work published 1932)

[58] Curran, J.–Seaton, J. (2003): *Power without responsibility: The press, broadcasting, and new media in Britain*. Routledge.

[59] Fishkin, J. S. (2018): *Democracy when the people are thinking: Revitalizing our politics through public deliberation*. Oxford: Oxford University Press.

The boundary separates construction incorporated into routine operation from correction left external to the architecture's prevailing purposes. Public broadcasting depended on deliberate state action, yet legal obligations, universal-service commitments, and separation between political accountability and programme decisions made broad distribution and public-affairs provision part of ordinary operation [58]. Citizens encountered common informational objects because institutions reproduced them routinely. A contemporary mini-public may likewise be deliberately constructed through random sampling [59], balanced briefing materials, moderated small-group discussion, and access to competing experts. Its democratic capacities are exceptional so long as the architecture of mass circulation leaves its purposes unadopted and its outputs unconnected to the broader public sphere.

Historical evidence must establish that line. Postal systems lowered circulation costs, licensing converted scarcity into public obligations, and subsidy regimes supported journalism that markets alone would not have sustained. These interventions were often paternalistic and politically contested. Their democratic significance lay in the functions they regularised across public communication. Thus, comparison with digital platforms turns on how those functions are embedded now, how far they extend, and whether affected publics can hold the responsible institutions to account.

Foreclosure marks a threshold in institutional reproduction. A capacity crosses it when the structures sustaining it stay local or provisional or depend on resources that do not govern the architecture as a whole, and when no reliable compositional link carries local instances to the scale at which democratic practice binds. Deliberate construction is by itself no evidence of foreclosure. What matters is whether the construction belongs to the durable constitution of public communication or has to work continuously against an architecture organised around another purpose.

Historical support for the threshold is uneven across the dimensions. Public-service institutions demonstrably reproduced common informational objects in ordinary operation, and the nineteenth-century federated associations discussed above provide a comparable case for composition. Sustained attention and protected reflection have no equivalent historical baseline in the evidence considered. For those two dimensions, structural testing replaces historical comparison: an optimisation regime subjects each capacity

to pressure without establishing that an earlier architecture reproduced it. Readers who reject the historical premise can treat the first clause of the definition for those dimensions as a proposition about what the present architecture reproduces. The falsification conditions test that proposition directly.

The result is less pessimistic than it may first appear. Public law once built democratic purposes into earlier communication infrastructures, and analogous transformations are still possible under digital conditions. The obstacle is more specific than regulatory delay. Transparency and conduct rules can leave the governing objective intact. Voluntary interoperability is vulnerable to withdrawal or repricing by the infrastructure owner, as the 2023 restrictions that Twitter/X and Reddit imposed on third-party application programming interfaces illustrate [60]. Deliberative innovations stay project-based unless their mandates and links to public authority become durable. A fourth pattern has become common in national legislation and works differently. Measures addressed to who may speak, and to what must be known about them, respond to visible harms in the material circulating and leave untouched the objective selecting what circulates. Their political appeal lies in that asymmetry, since they are enforceable against users at a cost the operator does not bear. Each route keeps democratic corrections peripheral to the wider architecture even when they succeed locally. Because those objectives and property relations are historically instituted, political action can still transform them.

STANDPOINT AND FALSIFIABILITY

Foreclosure faces the objection Habermas pressed against Horkheimer and Adorno, and later against Foucault. A theory that leaves no undamaged position available refutes itself performatively, since the critic must occupy the very condition being described ([44], lectures V, IX–X). Citizens plainly retain the ability to recognise algorithmic power. Denying that ability would be empirically implausible and would exempt the critic from a condition imposed on everyone else. The failure is collective reflexivity. Individual understanding survives it.

The difficulty lies between individual perception and collective action and correction. Individuals grasp particular features of algorithmic power, researchers audit systems, journalists expose practices, and regulators document and punish harms.

[44] Habermas, J. (1987a): *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures*. MIT Press. (Original work published 1985).

[60] Ortutay, B. (2023): Twitter's plan to charge for crucial tool prompts outcry. *AP News*. <https://apnews.com/article/twitter-api->

[46] Landemore, H. (2021): Open democracy and digital technologies. In: L. Bernholz, H. Landemore–R. Reich (Eds.): *Digital technology and democratic theory*. pp. 62–89. University of Chicago Press.

[61] Honneth, A. (2014): *Freedom's right: The social foundations of democratic life*. Polity Press. (Original work published 2011).

[62] Jaeggi, R. (2018): *Critique of forms of life*. Belknap Press of Harvard University Press.

[63] Small, C. T.–Björkegren, M.–Erkkilä, T.–Shaw, L.–Megill, C. (2021): “Polis: Scaling Deliberation by Mapping High Dimensional Opinion Spaces.” *Recerca. Revista de Pensament i Anàlisi*, 26., (2.), pp. 1–26.

The uncertainty is whether these perceptions can be organised into shared problem definitions and carried into institutions able to alter the architecture. The gap between insight and effective correction gives the standpoint problem its political form. It is also the gap described by traceability, recognisability, and return.

An immanent standpoint makes critique possible without exempting it from correction. Honneth’s normative reconstruction is anchored in the historical development of institutions and requires empirical inquiry into how socially acknowledged values are realised and how far their institutional embodiments fall short [61]. Jaeggi likewise treats immanent criticism as interpretive rather than self-validating, its analysis neither simply discovers nor freely invents social contradictions, and its validity depends on practical problems, resistant experience, and rational learning processes [62]. I specify developments that would count against foreclosure. A stipulation is not itself open to refutation. The empirical question is whether the present architecture satisfies the three clauses of the definition and whether an optimisation regime explains that pattern. Five failure conditions follow. The first, third, and fourth bear on the definition. The fifth tests causal attribution. The second is different. Under the boundary test above, durable replacement of the governing objective changes A, so it tests whether the mechanism survives institutional transformation, not whether its prior attribution was false.

The first tests scaling. Foreclosure cannot survive evidence that deliberately designed digital infrastructures achieve broad, ordinary, and durable adoption and preserve the properties that make them democratic. Such development would demonstrate that dispersed local capacities can compose into a functioning public sphere. Taiwanese participation infrastructures, Polis-style consensus mapping, and digitally connected mini-publics are the candidate cases [63; 46].

The second targets the governing objective. If regulation durably replaces engagement-oriented curation with democratically authorised criteria that survive commercial and political pressure, the replacement enters A and the previous regime no longer governs curation. This defeats persistence after intervention, not the earlier attribution.

The third tests endogenous correction. Explanatory force is lost if engagement optimisation proves self-limiting at scale and users migrate, without public subsidy or regulatory intervention, towards environments that sustain attention, reduce affective activation, and support common procedures of validation. Corrective tendencies absent from the analysis would then be present in the architecture.

The opposite expectation follows from the alignment of authority and returns: the objective governing curation generates returns for those who hold authority over it. Endogenous correction must overcome that standing interest.

The fourth tests collective learning. The second-order pathology thesis fails if public understanding of platform operation develops through ordinary argument and generates shared problem definitions capable of binding correction. Convergence in public assessments of platform governance, explained by collective learning and not by partisan or elite cues, would be especially telling. No study known to me tests this directly, and the confounds are severe because partisan and elite cues move together with the assessments at issue. No design currently separates them. This states a research programme more than an available test and carries correspondingly less weight than the other four until such a design exists.

The fifth tests comparative variation. The attribution fails if platforms retaining the same engagement-oriented objective reliably reproduce sustained attention, shared epistemic validation, protected reflection, and composition across publics under some ownership and governance structures. Such cases would show the objective to be compatible with ordinary reproduction of the three dimensions under a favourable governance setting and would identify ownership and governance as the operative cause. The opposite expectation is more specific. The objective stays operative wherever it governs distribution. Media systems, party structures, and control over distribution modulate the intensity of its effects.

The five conditions differ in how quickly evidence can be brought against them. The second and fifth are open to assessment within a few years, since regulatory changes to those objectives and comparative variation across existing platform environments can be observed as they occur. The first, third, and fourth need longer horizons because adoption of alternative infrastructures, endogenous correction, and shared public understanding develop slowly. Their absence over a short period establishes little. This asymmetry limits what can be concluded now without making the criteria empty. Each specifies an observation that would require revising either the diagnosis or its causal account. The slower tests are also the ones on which work should start first, since a decade of adoption data or a trend in public understanding can only be read from a series already running.

Experimental evidence bears on these tests only indirectly, and section 3.2 sets out why. Those designs measure short-run attitude change under a modified feed and cannot register whether an architecture reproduces communicative conditions across a media system over years.

Together, the five conditions mark points at which either the diagnosis or its causal account requires revision. Longitudinal evidence defeats foreclosure if algorithmically optimised communication ordinarily reproduces sustained attention, shared epistemic validation, protected reflection, and composition across publics. Comparative evidence under a fixed objective tests attribution. Replacement of that objective tests whether the mechanism survives institutional change.

[8] Habermas, J. (1992): Further reflections on the public sphere. In: Calhoun C. (Ed.): *Habermas and the public sphere*. pp. 421–461. MIT Press.

[10] Habermas, J. (1989): The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger, Trans.): MIT Press. (Original work published 1962).

[11] Fraser, N. (1990): Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.

[33] Warner, M. (2002): *Publics and counterpublics*. Zone Books.

[58] Curran, J.–Seaton, J. (2003): *Power without responsibility: The press, broadcasting, and new media in Britain*. Routledge.

[64] Anderson, B. (2006): *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso. (Original work published 1983).

From Re-feudalisation to Optimisation

A GENEALOGY OF CONCEPTUAL DECISIONS

With foreclosure defined and its conditions of refutation specified, causation remains unresolved. Digital communication as such is the obvious rival explanation. I test the attribution to an optimisation regime in two steps: a genealogy showing why existing theories of the public sphere stop short of the operative cause, followed by comparison with competing causal explanations.

The first one fixes the historical baseline. Habermas's history of the bourgeois public sphere shows how rational-critical publicity can revert to staged display, in which organised power presents itself before a public that acclaims and does not deliberate, a reversion he characterises as a refeudalisation of publicity [10]. He later qualified that thesis substantially, conceding that he had underestimated both audience resistance and the critical potential of mass-mediated communication [8]. Fraser and Warner press a prior objection aimed at the baseline itself. Bourgeois publicity was constituted through exclusions (Fraser, 1990, p. 62). Counter-publics developed as spaces of circulation whose participants contested dominant assumptions, protocols, and modes of address [11; 33]. The democratic loss at issue must be specified without appeal to a once unified and inclusive arena, since no such space existed to be lost. The viable comparison asks which communicative capacities a given configuration sustained routinely, for which populations, and whether the resulting achievements could bear on collective decision.

Applying that criterion, the sequence starts like this: eighteenth-century coffeehouses, salons, and the periodical press supported rational-critical exchange among a narrow propertied stratum. Novels and newspapers also furnished a technical form that allowed anonymous co-readers to imagine themselves moving together in calendrical time [64]. Repeated and near-simultaneous newspaper consumption made that relation socially palpable. Within Britain, for example, nineteenth-century industrialisation widened circulation but also raised capital requirements and made advertising increasingly decisive [58]. Curran and Seaton show that this expansion coincided with the eclipse or absorption of much of the radical press.

Radical papers had reached mass working-class publics and maintained reciprocal ties to political movements, yet undercapitalisation and advertising discrimination pushed them towards marginality, official sponsorship, or commercial adaptation [58]. The commercial turn redistributed reproductive capacity across the press. Twentieth-century broadcasting produced a shared temporal structure of address that made a national audience available to itself as an audience, under public-service mandates in Britain and, in the United States, a commercial broadcasting regime subject to public-interest obligations alongside professional journalistic norms of objectivity [65; 5]. That achievement carried its own exclusions and its own capacity for managed acclamation, the pattern Habermas diagnosed.

Networked communication dismantled much of the scarcity on which broadcast address depended. Benkler found its democratic promise in a distributed architecture, lower costs of speaking, and nonmarket social production that could widen the intake of observations, support watchdog activity, and develop peer-produced forms of filtering and accreditation [66]. He measured the promise against the concentrated commercial mass-media sphere, and no ideal public sphere entered the comparison. His later work retains the possibility of distributed agenda-setting and mobilisation but traces recurrent failures to weak organisational durability, institutional capture, and the conversion of digital infrastructures into systems of data-driven control [66]. Platform consolidation placed ranking and visibility functions in private intermediaries whose aggregate activity is governed by engagement objectives and not by any specification of what a public requires in order to be composed [67]. Each configuration reproduced some capacities for some populations and failed others. The comparison asks which capacities each configuration reproduced routinely and how those achievements were connected.

Seeliger and Sevignani analyse the present condition as a third structural transformation produced by the interaction of digitalisation, commodification, and globalisation [68]. Their Table 2 relates these processes to transparency, validation, and orientation or identity formation. Expanded access and a broader range of authors coexist with declining common attention, automated re-intermediation, and private switching points withdrawn from public negotiation.

[5] Starr, P. (2004): *The creation of the media: Political origins of modern communications*. Basic Books.

[58] Curran, J.–Seaton, J. (2003): *Power without responsibility: The press, broadcasting, and new media in Britain*. Routledge.

[65] Scannell, P. (1989): Public service broadcasting and modern public life. *Media, Culture & Society*, 11., (2.), pp. 135–166.

[66] Benkler, Y. (2006): *The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom*. Yale University Press.

[67] Gillespie, T. (2018): *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.

[68] Seeliger, M.–Sevignani, S. (2022): A new structural transformation of the public sphere? An introduction. *Theory, Culture & Society*, 39., (4.), pp. 3–16.

[40] Habermas, J. (2022): *Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik*. Suhrkamp. C. Cronin, Trans., Polity.

[69] Habermas, J. (2006): Political communication in media society: Does democracy still enjoy an epistemic dimension? The impact of normative theory on empirical research. *Communication Theory*, 16., (4.), pp. 411–426.

[70] Castells, M. (2009): *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.

Surveillance-based business models join these technical changes to commodification. Its importance lies in treating platform mediation as an institutional transformation with causes distinct from digital communication itself.

Habermas now attributes the difficulty to erosion of the editorial filter once supplied by the professional press and to fragmentation of the public into communicative spaces whose participants address one another as authors without passing through that filter [40]. His remedy targets the filter through regulatory support for the press as a public good [40]. Foreclosure instead identifies non-composability. A restored filter would improve the quality of what circulates. The capacities surviving across differentiated settings would still be unconnected because filtering governs entry into public attention, whereas composition depends on links that let sites of deliberation bear on binding decision. Filtering and composition are separable, and the second does not follow from the first. The divergence has deeper roots. In 2006 Habermas made the contribution of mediated political communication to deliberative legitimation conditional on two things: independence of a self-regulating media system from its social environments, and a feedback relation between informed elite discourse and a responsive civil society [69]. A note to the same lecture already registered dispersal of politically focused mass audiences into isolated issue publics and made the democratic value of online debate depend on its crystallising around the focal points of the quality press. Both conditions govern the independence and quality of what circulates. Composition was absent then as well.

Castells offers the closest precedent for identifying objective-setting as a form of power. He distinguishes four forms of power in networked societies and treats network-making power as paramount. It has two components: the capacity to constitute a network and program it in terms of assigned goals, held by those he calls programmers, and the capacity to control connecting points between strategic networks, held by switchers [70]. Communication networks occupy the decisive position because programming any other network depends on building constituencies for a project in the field of communication. Foreclosure takes this insight from Castells but gives programming a different technical meaning. His programmers are social actors, frequently actor-networks, with no requirement that a single individual or group occupy the role, and they assign goals to a network.

An optimisation regime maximises a weighted composite of predicted behaviours and revises its components and weights against measured outcomes. Authority over the objective is therefore exercised by continuous adjustment, and the actor holding it need not be able to state what the system is maximising at a given moment. This is a weaker form of intentional control than the language of programming suggests. The optimisation objective must also stay distinct from the encompassing regime of ownership, incentives, data access, expertise, and institutional authority in which objectives are set.

The second difference lies in counterpower. Castells holds that resistance operates through the same two mechanisms that constitute power, reprogramming networks and blocking switches, so the architecture concentrating network-making power also furnishes means of contesting it [70]. His study of the movements of 2011 reaches a more qualified conclusion than that symmetry would predict. He concedes that their short-term influence on policy is usually limited unless a systemic crisis forces political overhaul, and he assigns decisive change to the minds of the people [71]. The legacy he attributes to the movements is principally cultural. The new democracy he associates with them appears through principles explored in movement practice rather than through specified procedures for binding decision. Measured against the definition above, this describes capacities reproduced locally and provisionally without a mechanism carrying them to the scale at which democratic practice binds. Research on networked protest reaches the same result [32]. Counterpower can alter the goals of a network without creating a standing channel that carries public judgements into binding decision.

I make a second distinction between explanations that describe the transformation accurately and those that misidentify its cause. Sennett offers a more specific diagnosis than a generic decline of public life. An intimate society converts impersonal phenomena into matters of personality, recasts political conflict through personality, and substitutes credibility for accomplishment. The resulting ideology of intimacy transforms political categories into psychological ones [72]. Papacharissi charts a related relocation of civic activity into digitally equipped private environments and argues that evaluating these practices solely by the older public-sphere model risks misclassifying their political character [73]. The contrast is instructive. Personalisation of political engagement is well established descriptively and underdetermined causally.

[32] Tufekci, Z. (2017): *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.

[70] Castells, M. (2009): *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.

[71] Castells, M. (2012): *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. Polity Press.

[72] Sennett, R. (1977): *The fall of public man*. Alfred A. Knopf.

[73] Papacharissi, Z. (2010): *A private sphere: Democracy in a digital age*. Polity.

[41] Han, B.-C. (2022): *Infocracy: Digitization and the crisis of democracy*. Polity Press. (Original work published 2021).

[74] Postman, N. (2006): *Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business*. Penguin Books. (Original work published 1985).

[75] Virilio, P. (2006): *Speed and politics*. Semiotext(e): (Original work published 1977).

[76] Han, B.-C. (2017): *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. Verso. (Original work published 2014).

[77] Porter, T. M. (1995): *Trust in numbers: The pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton: Princeton University Press.

[78] Postman, N. (1993): *Technopoly: The surrender of culture to technology*. Vintage Books. (Original work published 1992).

A further group of explanations elevates a technical or medial form into the primary causal principle. Postman argues that a major medium restructures discourse by favouring particular uses of the intellect, definitions of intelligence, and forms of truth-telling [74]. In television, entertainment becomes the governing format even for serious public business. He avoids simple technological determinism by distinguishing an apparatus from the social and intellectual environment created through its use and by allowing the same technology to acquire different meanings in different governance settings. Virilio gives acceleration an explicitly political form. State power materialises as control over circulation. Modern power accumulates movement and can convert freedom of movement into an obligation to mobility [75]. Han shifts the explanatory unit from a medium to an information regime in which algorithms and artificial intelligence decide social, economic, and political processes [41]. Communication itself becomes the medium of surveillance (p. 4), and a data-based psychopolitics operates on pre-reflexive, instinctual, and emotive layers of behaviour preceding conscious action. *Psychopolitics* had already presented neoliberal power as recruiting freedom and communication into its operation [76], and emotion and play as further techniques of exploitation and control. His later phenomenology of accelerated information is acute about fragmented perception and shortened temporal horizons [41]. The framework is too encompassing for causal attribution. It identifies the texture of the regime but stops short of the ownership structures and governing objectives needed to predict stronger, weaker, or absent effects.

The same problem affects any explanation that elevates a medial form into a primary cause. Technical criteria displaced other grounds of judgement long before the platform era. Porter shows why quantification acquires authority when decisions cannot rest on personal standing alone: explicit and impersonal rules make judgement defensible before outsiders and turn numbers into a technology of trust [77]. Postman's *Technopoly* identifies the cultural assumptions more precisely. Efficiency becomes the primary goal, technical calculation is treated as superior to human judgement, subjectivity as an obstacle, and measurability as a condition of value [78]. His discussion of computer technology links that hierarchy to speed, volume, and a loss of confidence in judgement. Each author identifies the form of displacement but leaves unnamed the party setting the criteria.

Porter comes closest because institutional incentives drive his account, though his object is quantification. Platform objectives are set privately and answer to no equivalent public mechanism of authorisation. Under an optimisation regime, the ascendancy of technical criteria becomes a determinate structure: a particular owner sets a particular objective, applies it continuously, and revises it in response to measured outcomes. The displacement then has an author. That is what makes it contestable at all.

That is the decision at issue. Packet-switched networks do not entail an attention economy, and an idiom of participation, however accurately characterised, says nothing about what continuously structures the environments in which participation occurs. Continuous behavioural monitoring, engagement optimisation, and proprietary curation arise from a determinate political economy of data extraction and platform ownership. Srnicek analyses platforms as capitalist business models whose intermediary position produces strong incentives towards data extraction and consolidation [79]. Zuboff separates the technology from the economic imperatives directing it and traces conversion of behavioural surplus into prediction products and, later, means of behavioural modification [80]. Couldry and Mejias analyse data extraction within durable social relations that render human life available to capitalist appropriation and stop short of declaring a completed successor mode of production [81]. Across these differences, ownership and objective continue to operate as variables. Whether platforms instantiate a business model within capitalism, a new logic of accumulation, or a colonial extension of capitalist appropriation does not change that relation. The comparative advantage is clear: the medium and the idiom of engagement are widely shared, but variation in ownership and objective generates testable differences.

The same decision marks the limit of the re-feudalisation analogy. Representative publicity addresses a comparatively undifferentiated public before which political or economic power displays itself. Algorithmic curation constructs a different structure. The public is observed, divided into behavioural profiles, and reorganised in response to its own reactions. Citizens supply the signals that modify subsequent informational environments. This power operates inside the architecture of the public sphere, shaping both the environments in which political judgement forms and the channels that give judgements collective consequence.

[79] Srnicek, N. (2016): *Platform capitalism*. Polity Press.

[80] Zuboff, S. (2019): *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

[81] Couldry, N.–Mejias, U. A. (2019): *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford: Stanford University Press.

[82] Mann, M. (1984): The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results. *European Journal of Sociology*, 25., (2.), pp. 185–213.

[83] Rahman, K. S. (2018): The new utilities: Private power, social infrastructure, and the revival of the public utility concept. *Cardozo Law Review*, 39., (5.), pp. 1621–1692.

[84] Neckel, S. (2020): The re-feudalization of modern capitalism. *Journal of Sociology*, 56., (3.), pp. 472–486.

[85] Durand, C. (2024): *How Silicon Valley unleashed techno-feudalism: The making of the digital economy*. Verso. (Original work published 2020).

[86] Varoufakis, Y. (2023): *Techno-feudalism: What killed capitalism*. The Bodley Head.

[87] Morozov, E. (2022): Critique of techno-feudal reason. *New Left Review*, 133/134., pp. 89–126.

[88] Espeland, W. N.–Sauder, M. (2007): Rankings and reactivity: How public measures recreate social worlds. *American Journal of Sociology*, 113., (1.), pp. 1–40.

[89] Hacking, I. (1995): The looping effects of human kinds. In: Sperber, D.–Premack, D.–Premack, A. J. (Eds.): *Causal cognition: A multidisciplinary debate*. pp. 351–383. Oxford: Oxford University Press.

Mann’s infrastructural power names the state’s capacity to penetrate civil society, implement decisions across its territory, and coordinate social activity through its own organisational means [82]. The relational idea survives even when the subject exercising it changes. Rahman provides the private analogue: control over infrastructural interfaces and access can create relations of dependence and vulnerability [83].

The feudal vocabulary has meanwhile been applied well outside publicity. Neckel treats re-feudalisation as a paradoxical form of modernisation in which contemporary transformations reproduce pre-modern hierarchies and neo-feudal patterns in the distribution of wealth, recognition, and power without constituting a return to the past [84]. Durand develops the stronger techno-feudal hypothesis through the dependence created by proprietary platform infrastructures and capital’s preference for control over the organisation of economic activity [85]. Varoufakis states the discontinuity more categorically: markets and profits remain present but no longer occupy the system’s organising centre, displaced by digital fiefdoms and cloud rent [86]. Morozov contests the inference from these developments to a successor mode of production. He accepts re-feudalisation as the weaker description of recurring private and arbitrary power but treats intellectual property, user lock-in, and anti-competitive strategies as intelligible within continuing capitalist production and competition [87]. The dispute over mode of production is not decisive for this attribution because recursion is a property of the governing process. What a feudal domain extracts from its tenants does not systematically reshape subsequent action, because the levy does not depend on modelling conduct in advance. Manorial administration responded to what tenants did. It did not model them to alter their next move. Optimisation does. Today’s behaviour becomes an input into tomorrow’s informational environment.

This is reactivity in Espeland and Sauder’s sense, but here it operates continuously at individual resolution. Their cases rely on periodic publication of a measure [88; 89], on looping effects). Withdrawal from public justification and the conversion of citizens into spectators or tenants belong to this picture. The analogy fails at the move from representation before a public to recursive structuring of publics themselves.

COMPETING CAUSAL EXPLANATIONS

Any causal explanation of foreclosure must be narrower than a general theory of democratic crisis, and the empirical work of Benkler, Faris, and Roberts shows exactly why. They reject a uniform technological explanation of American epistemic disorder. The architecture of attention was already asymmetric in talk radio and cable news before Facebook became central, and their comparison of Fox News with internet use assigns greater explanatory weight to the former [90]. They treat the networked public sphere as the product of interactions among media institutions, political organisations, professional norms, commercial strategies, and technical infrastructures. A propaganda system emerges when these elements reinforce disinformation instead of correcting it. The result supports a relational interpretation of platform effects. Platform systems distribute and amplify material generated by parties and legacy outlets, movements, and political entrepreneurs. Optimisation selects which asymmetries and elite strategies acquire visibility. It does not generate those strategies.

The American authors also limit cross-national generalisation. American findings cannot be transferred without examining each country's media ecosystem, political institutions, and sources of resilience [90]. First, intensity should vary. More symmetrical partisan media institutions, stronger professional norms, or political elites less inclined to systematic delegitimation should produce different outcomes under similar technical platforms, and existing frameworks for cross-national resilience to online disinformation point the same way [91; 92]. Foreclosure should therefore vary with the broader media and party system even under similar algorithmic curation. Second, the causal pattern should persist wherever an engagement-oriented objective governs distribution. That objective selects which material acquires visibility and shapes the formation of judgement. Mass media, intermediary organisations, and ownership structures determine how far the effects propagate, but they hold no authority over the objective itself.

The two propositions apply to different objects. Invariance tracks the governing objective and obtains within the share of the architecture that objective governs. Variation applies to the architecture as a whole and reflects how large that share is and what surrounds it.

[90] Benkler, Y.–Faris, R.–Roberts, H. (2018): *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. Oxford: Oxford University Press.

[91] Humprecht, E.–Esser, F.–Van Aelst, P. (2020): Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The International Journal of Press/Politics*, 25., (3.), pp. 493–516.

[92] Hallin, D. C.–Mancini, P. (2004): *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge University Press.

[93] Guess, A. M.–Malhotra, N.–Pan, J.–Barberá, P.–Allcott, H.–Brown, T.–Crespo-Tenorio, A.–Dimmery, D.–Freelon, D.–Gentzkow, M.–González-Bailón, S.–Kennedy, E.–Kim, Y. M.–Lazer, D.–Moehler, D.–Nyhan, B.–Rivera, C. V.–Settle, J.–Thomas, D. R.–Thorson, E.–... Tucker, J. A. (2023a): How do social media feed algorithms affect attitudes and behavior in an election campaign? *Science*, 381., (6656.), pp. 398–404.

[94] Guess, A. M.–Malhotra, N.–Pan, J.–Barberá, P.–Allcott, H.–Brown, T.–Crespo-Tenorio, A.–Dimmery, D.–Freelon, D.–Gentzkow, M.–González-Bailón, S.–Kennedy, E.–Lazer, D.–Moehler, D.–Nyhan, B.–Rivera, C. V.–Settle, J.–Thomas, D. R.–Thorson, E.–... Tucker, J. A. (2023b): Reshares on social media amplify political news but do not detectably affect beliefs or opinions. *Science*, 381., (6656.), pp. 404–408.

[95] Nyhan, B.–Settle, J.–Thorson, E.–Wojcieszak, M.–Barberá, P.–Chen, A. Y.–Allcott, H.–Brown, T.–Crespo-Tenorio, A.–Dimmery, D.–Freelon, D.–Gentzkow, M.–González-Bailón, S.–Guess, A. M.–Kennedy, E.–Kim, Y. M.–Lazer, D.–Malhotra, N.–Moehler, D.–Tucker, J. A. (2023): Like-minded sources on Facebook are prevalent but not polarizing. *Nature*, 620., (7972.), pp. 137–144.

[96] Gauthier, G.–Hodler, R.–Widmer, P.–Zhuravskaya, E. (2026): The political effects of X's feed algorithm. *Nature*, 652., (8109.), pp. 416–423.

A media system with a strong public-service sector reduces the governed share. The two propositions can diverge without either failing.

But invariance would be empty if it meant only that engagement optimisation works for engagement. Its content lies in control. A privately set objective revised without public authorisation leaves the capacity to alter it outside democratic control. A strong public-service sector can modulate the consequences of that objective but has no standing to change it. This gives the proposition empirical content. Cases in which that objective governs distribution and the communicative dimensions are nonetheless ordinarily reproduced would count against it.

Comparative research should concentrate on public-service media that retain distributional control. Settings with strong intermediary organisations and alternative ownership structures belong in the same comparison, since they maximise the modulating factors and expose the two propositions most directly.

The experimental literature on feed design imposes a second constraint, and its shape has changed since 2023. Replacing algorithmic feeds with chronological ordering, or reducing resharing, produced substantial changes in platform use and exposure but limited effects on political attitudes in the Meta studies conducted around the 2020 United States election [93; 94]. Nyhan et al. altered exposure more substantially: like-minded content fell from 53.7 to 36.2 per cent, and exposure to uncivil content and repeat misinformation sources declined [95]. Engagement patterns also changed. The pre-registered attitude estimates remained close to zero. Three later findings complicate any reading on which feed design leaves ideological positions untouched. Gauthier et al. [96] randomised active users of X to algorithmic or chronological feeds for approximately seven weeks in 2023. Switching onto the algorithmic feed shifted political opinion in a conservative direction on policy priorities and the war in Ukraine. The reverse switch produced no comparable effect, and neither direction moved affective polarisation.

Piccardi et al. [97] reranked participants' feeds for seven days within a ten-day field experiment during the 2024 campaign and moved out-party feeling-thermometer ratings by more than two points on a hundred-point scale. Bagchi et al. [98] documented that Meta introduced sixty-three temporary "break-glass" changes to Facebook's algorithmic news feed during the 2020 experimental window, changing the control condition.

Exposure patterns qualify the strongest version of the fragmentation thesis in the same direction. Facebook news exposure remained ideologically segregated and asymmetric, especially on the conservative side [99]. Linked survey and Twitter data show media-account distributions with more overlap than divergence across the most liberal and conservative groups, although exposure stayed asymmetric and substantial segments rarely encountered sources prominent on the other side [100]. Bruns reaches a similar conclusion at the level of the broader media environment, where clusters form around shared interests and identities but remain porous and interpenetrating [101]. Bail shifts attention to the identity and status dynamics that amplify extremists and mute moderates [52]. These results bear on individuation as specified above, since the difficulty lies in the absence of a vantage point from which distributions can be compared, and comparability can fail despite wide exposure.

I read the divergence between these results as evidence about the designs themselves. What each experiment measures is individual attitude change under a modified feed across a bounded interval, benchmarked against a baseline that the platform sets and can revise without notice. The institutional reproduction of sustained attention, shared epistemic validation, protected reflection, and composition across publics is a property of structures that persist over years. Interventions of this kind ran for weeks or months and altered a single platform. Participants remained embedded in a broader hybrid media environment throughout [102], and deactivation evidence makes the substitution problem concrete: withdrawal from one platform can redirect attention

[52] Bail, C. A. (2021): *Breaking the social media prism: How to make our platforms less polarizing*. Princeton: Princeton University Press.

[97] Piccardi, T.–Saveski, M.–Jia, C.–Hancock, J.–Tsai, J. L.–Bernstein, M. S. (2025): Reranking partisan animosity in algorithmic social media feeds alters affective polarization. *Science*, 390., (6776.), eadu5584.

[98] Bagchi, C.–Menczer, F.–Lundquist, J.–Tarafdar, M.–Paik, A.–Grabowicz, P. A. (2024): Social media algorithms can curb misinformation, but do they? *arXiv*.

[99] González-Bailón, S.–Lazer, D. M. J.–Barberá, P.–Zhang, M.–Allcott, H.–Brown, T.–Crespo-Tenorio, A.–Freelon, D.–Gentzkow, M.–Guess, A. M.–Iyengar, S.–Kim, Y. M.–Malhotra, N.–Moehler, D.–Nyhan, B.–Pan, J.–Rivera, C. V.–Settle, J.–Thorson, E.–... Tucker, J. A. (2023): Asymmetric ideological segregation in exposure to political news on Facebook. *Science*, 381., (6656.), pp. 392–398.

[100] Eady, G.–Nagler, J.–Guess, A.–Zilinsky, J.–Tucker, J. A. (2019): How many people live in political bubbles on social media? Evidence from linked survey and Twitter data. *SAGE Open*, 9., (1.), pp. 1–21.

[101] Bruns, A. (2019): *Are filter bubbles real?* Polity Press.

[102] Chadwick, A. (2017): *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford: Oxford University Press.

[96] Gauthier, G.–Hodler, R.–Widmer, P.–Zhuravskaya, E. (2026): The political effects of X's feed algorithm. *Nature*, 652., (8109.), pp. 416–423.

[103] Allcott, H.–Gentzkow, M.–Wittenbrink, B.–Cisneros, J. C.–Crespo-Tenorio, A.–Dimmery, D.–Freelon, D.–González-Bailón, S.–Guess, A. M.–Kim, Y. M.–Lazer, D.–Malhotra, N.–Moehler, D.–Nair-Desai, S.–Nyhan, B.–Pan, J.–Settle, J.–Thorson, E.–Tromble, R.–... Tucker, J. A. (2025): The effect of deactivating Facebook and Instagram on users' emotional state. *NBER Working Paper No. 33697*. National Bureau of Economic Research.

[104] Achen, C. H.–Bartels, L. M. (2016): *Democracy for realists: Why elections do not produce responsive government*. Princeton: Princeton University Press.

towards others without removing participants from the wider media environment [103]. Both limits are acknowledged by Nyhan et al., who observe that social media constitutes only part of users' information diets and that their design cannot capture prior Facebook use or cumulative effects over years [103]. Bak-Coleman et al. generalise the objection as hysteresis: withdrawal studies cannot simply be read as inverse exposure studies because no empirical warrant exists for treating the two as symmetric [103]. Gauthier et al.'s directional asymmetry provides evidence consistent with that caution: switching onto the algorithmic feed shifted opinion, whereas switching away did not produce the inverse effect [96].

Reproduction of communicative conditions across a media system therefore lies outside what any of these designs can register, whatever the sign of the coefficient they report. Foreclosure would be undermined by longitudinal evidence that infrastructures governed by that objective preserve shared agendas and publicly inspectable objects. Evidence that such infrastructures also sustain durable organisations, and that transmission between informal publics and institutions remains effective, would settle the matter. Short-run attitude estimates stand in an indeterminate evidential relation to that structural claim in both directions. The five failure conditions specify what would alter the diagnosis or its causal account, two assessable within a few years and three requiring longer series.

Achen and Bartels pose a different challenge: group identity and partisan attachment explain much democratic behaviour more effectively than reflective political judgement does [104]. The weaker version holds that citizens do not deliberate before voting, which foreclosure does not presuppose. The stronger version reaches the communicative conditions directly. If group attachment does most of the work, dispersed judgement becomes largely epiphenomenal to identity, and even perfect traceability, recognisability, and return may change little. Identities, however, are themselves formed, hardened, and occasionally revised within communicative environments. Algorithmic curation organises the circulation and salience of identity-bearing claims and affects whether group attachments become mutually exclusive or stay open to competing interpretations of a shared political world. Political judgement covers interpretations and evaluations shaped by social identity and memory, emotion, and institutional trust.

The requirement is revisability and public justification, not dispassionate reasoning. An interpretation, however formed, must be able to meet a competing one, be checked against a common object, and be given up. No empirical assumption that citizens ordinarily deliberate before voting is required. Achen and Bartels weaken arguments grounding democratic legitimacy in widespread individual rationality [104]. They leave standing the question of whether political identities form within environments that permit mutual scrutiny and common action.

Three narrowings survive these objections. Elite strategies and partisan identities arise outside the architecture and have causes of their own, as do the asymmetries of a national media system. Short-run changes in feed design leave individual attitudes close to their prior positions. Optimisation selects which material produced elsewhere becomes visible, shapes the formation of judgement around it, and keeps that selection under an authority outside the democratic order. Intensity varies with media systems, party structures, intermediary strength, and control over distribution. Authority over the objective does not. That is narrower than a technological explanation of democratic disorder and more determinate than an appeal to the medium or to an idiom of participation.

Conclusion

Foreclosure identifies a specific pattern. Capacities may remain locally available while the prevailing architecture ceases to reproduce them ordinarily, or ceases to compose dispersed instances at the scale at which decisions bind. Three criteria carry the distinction. Possibility and reproduction mark off foreclosure from degradation and blocked circulation. Non-composability, the third clause, distinguishes it from colonisation and second-order democratic disorder. Adversarial recognition remains an external precondition of composition.

The causal scope is correspondingly limited. Algorithmic curation matters because recursive behavioural feedback, governing objectives, individuation, and rapid revision make the allocation of visibility part of an adaptive regime whose purposes are selected by identifiable private institutions. Elite strategies and partisan identities arise outside that regime and have causes of their own, as do the asymmetries of legacy media and the long decline of intermediary organisations [90].

[90] Benkler, Y.–Faris, R.–Roberts, H. (2018): *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. Oxford: Oxford University Press.

[104] Achen, C. H.–Bartels, L. M. (2016): *Democracy for realists: Why elections do not produce responsive government*. Princeton: Princeton University Press.

Optimisation selects among material produced in those settings and makes their effects mutually consequential. Media systems, ownership structures, public-service institutions, and intermediary strength modulate the intensity of foreclosure without displacing the causal sequence. Similar technical platforms should therefore produce different degrees of foreclosure across governance settings. Cases in which engagement-oriented optimisation reliably reproduces these capacities would count against the attribution.

The thin evaluative commitment introduced at the outset can now be stated more precisely. An architecture whose governing objective is set privately and revised without authorisation leaves the conditions of judgement formation beyond the reach of those whose judgements are at stake, and the speed of revision shields it from correction. Some measure of control over those conditions belongs to democratic self-government. Foreclosure establishes a loss without settling its magnitude. A defence of the present arrangement must therefore establish that authority over the governing objective is itself indifferent to self-government, a heavier claim than any showing about the effects observed so far.

The empirical and normative questions remain open. Sustained attention, shared epistemic validation, protected reflection, and the composition of dispersed judgement must still be tested in contemporary settings, as must the reach of existing European regulation into that causal structure. Any shortfall then requires evaluation under competing democratic standards and against a defensible requirement of public control over the purposes governing communicative infrastructures. Identification of the structure precedes exposure to evidence, and both precede any judgement about what democracy requires in response.

To be continued in Part Two

Interkulturális problémák vizsgálata a magyar-kínai üzleti kommunikáció speciális kontextusában

Összefoglalás: Jelen tanulmány a magyar és a kínai üzleti kultúra közötti különbségeket vizsgálja egy speciális kontextus, a fűszerpaprika-import területén a SpiceMarket Kft. esettanulmányán keresztül. A kutatás Hofstede és Hall modelljeire építve elemzi a magyar beszerzők és a kínai exportőrök közötti kommunikációs elakadások okait. A vizsgálat rávilágít arra, hogy a kínai partnerek indirekt kommunikációja, az arc megőrzése (Mianzi) és a személyes kapcsolatok (Guanxi) miként formálják a reklamációkezelést és a készletgazdálkodást. A tanulmány gyakorlati javaslatokat fogalmaz meg az interkulturális hatékonyság és az ellátási lánc stabilitásának növelése érdekében.

Kulcsszavak: Interkulturális kihívások, kulturális különbségek, üzleti kommunikáció.

Abstract: This study examines the cultural differences between Hungarian and Chinese business cultures in paprika import through the case study of SpiceMarket Kft. Utilizing Hofstede's and Hall's models, it analyzes communication bottlenecks between Hungarian buyers and Chinese exporters. The research highlights how the indirect communication, face-saving (Mianzi), and personal relationships (Guanxi) of Chinese partners shape complaint management and inventory planning. The study offers practical recommendations to enhance intercultural efficiency and supply chain stability.

Keywords: Intercultural challenges, cultural differences, business communication.

* Dunaújvárosi Egyetem, Társadalomtudományi Intézet

Email:

Q36NDO@hallgato.uniduna.hu

** Dunaújvárosi Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, egyetemi docens

Email: kokutit@uniduna.hu

ORCID: 0009-0004-7907-2011

[1] Hofstede, G.–Hofstede, G. J.–Minkov, M. (2008): *Kultúrák és szervezetek: Az elmélet szoftvere*. Pécs: VHE Kft.

Bevezetés

A nemzetközi kereskedelemben eltérő értékrendek és kommunikációs stílusok találkozása is fontos szerepet játszik, amelynek során mindezek harmóniája az üzleti eredményre is jelentős hatással bír. Jelen tanulmány a magyar és a kínai üzleti kultúra találkozását vizsgálja, az interkulturális problémákra fókuszálva a fűszerpaprika-importtal foglalkozó SpiceMarket Kft. példáján keresztül. A téma aktualitását a kínai partnerek magyarországi térnyerése, a fűszerpaprika-ágazat importfüggősége, valamint a napi munkafolyamatokban jelentkező kommunikációs akadályok adják. A kutatás során azzal a feltételezéssel élünk, hogy a kínai partnerek indirekt kommunikációja nehezíti a magyar beszerzők munkáját, a reklamációk során az arcvesztést elkerülő megközelítés gyorsabb kártérítéshez vezet, a személyes kapcsolatok pedig a jogi kötelekeknel is nagyobb garanciát nyújtanak a megállapodások betartására. A publikáció elméleti háttérét Hofstede kulturális dimenziói, valamint Hall kontextus- és időszemléleti modelljei adják, keretet alkotva a kommunikációs elakadások kulturális értelmezésében. A tanulmány célja egyúttal olyan javaslatok megfogalmazása, amelyek a kulturális eltérések tudatos kezelésével elősegítik a hatékonyabb együttműködést és versenylőnyt kívácsolnak a vállalat számára.

Az interkulturális menedzsment elméleti háttere és modelljei

A cégek, szervezetek és gazdasági kulcsszereplők közös munkájában nem csupán az üzleti célok, hanem a háttérben meghúzódó, gyakran összeegyeztethetetlen értékrendek, normák és viselkedésminták is ütköznek egymással. Az említett eltérések számtalan esetben interkulturális problémákat gerjesztenek, komoly akadályokat gördítve az eredményes párbeszéd, a megalapozott döntéshozatal és a szervezet egészének sikeres működése elé. Az eltérő kulturális adottságok üzleti életre gyakorolt hatásának megértése, majd ennek megfelelő alkalmazása napjainkra alapvető kompetenciává vált. Az üzleti tanulmányokban a kultúrát általában olyan közös jelentésrendszerként értelmezik, ami irányítja az egyéni és kollektív viselkedést. Geert Hofstede a kultúrára vonatkozó egyik legjelentősebb elméleti perspektívát kínálja, amelyben a gondolkodásnak a kollektív programozását különbözteti meg az egyik embercsoport vagy kategória tagjainak másokétól [1].

Ezek a mentális programok befolyásolják a szervezeti struktúrákat, a tárgyalási taktikákat, a vezetési stílusokat, valamint a teljesítményhez és a szabályokhoz való hozzáállást a gazdasági környezetben.

Edward T. Hall szemlélete szerint a kultúra nem csupán tanult viselkedés, hanem az érzékelés alapvető mechanizmusait is áthatja [2]. Hall szerint a kulturális normák befolyásolják a kommunikációt. Az egyik legfontosabb elmélete a magas és alacsony kontextusú kultúrák megkülönböztetése. Alacsony kontextusú kultúrákban (pl. német, amerikai) a kommunikáció jellemzően közvetlen és explicit. Ezzel szemben a magas kontextusú kultúrákban az információk nagy része implicit módon érkezik, közös előzetes tudáson alapul.

Edward T. Hall munkásságával kapcsolatban, két kulcsfogalmat érdemes megemlíteni: a proxémia (távolságtartás) és a kronémika (az interakció időviszonya). Ezek a kulturális jéghegy azon láthatatlan részei, amik a legnagyobb félreértéseket szokták okozni. Az időhöz való hozzáállás két véglet között mozog. A szerző szerint a nyugati típusú, szigorúan szabályozott rendszerekben az események egymásutánisága kényszerítő erejű, melynek egyik végpontját „a gyári futószalag jelzi, amelyen a tárgyak egymásutánját térben és időben egyaránt pontosan szervezik meg” [2].

Ez a szemléletmód az időt olyan egységként kezeli, amelyben minden tevékenységnek megvan a maga pontosan kijelölt helye. Ezekben a kultúrákban (pl. Németország, Svájc) az időt lineáris egységként kezelik, a pontosság szent, a határidők szigorúak. Ezzel szemben a polikronikus kultúrákban (pl. Olaszország, Spanyolország) az idő rugalmasabb, és az emberi kapcsolatok prioritást élveznek az ütemtervekkel szemben. A személyes térrel kapcsolatos szokások szintén eltérőek; a személyes „buborék” mérete kultúránként jelentősen változik.

A hazai szakirodalomban Hidasi Judit által bemutatott, eredetileg Edward T. Hall alapjaira épülő jéghegy-modell praktikus módszer annak megértésére, hogyan épül fel a kultúra. A felszínen látható elemek (nyelvhasználat, öltözködés, üzleti etikett) mellett a rejtett, víz alatti rétegekben az értékek helyezkednek el. Hidasi azzal érvel, hogy az üzleti kommunikációban az interkulturális konfliktusok gyakran nem a nyilvánvaló különbségekből fakadnak, hanem a rejtett kulturális rétegekben gyökerező eltérő értelmezésekből [3].

A magas kontextusú kultúrák és a Hidasi által említett rejtett rétegek megértéséhez elengedhetetlen a „Face” (arc) koncepciójának beemelése, amelyet Brown és Levinson (1987) udvariasság elmélete alapozott meg. Az üzleti környezetben az „arc” az egyén társadalmi értékét, méltóságát és hírnevét szimbolizálja.

[2] Hall, E. T. (1987): *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.

[3] Hidasi J. (2004): *Interkulturális kommunikáció*. Budapest: Scolar.

Míg a nyugati üzleti kultúrákban a kritika gyakran direkt és feladatorientált, addig számos keleti kultúrában a közvetlen elutasítás vagy a nyilvános kijavítás a partner arcvesztését eredményezi. Az interkulturális menedzsmentben ez azt jelenti, hogy a kommunikáció során nemcsak az információt kell átadni, hanem a partner státuszát is óvni kell; a stratégiai kétértelműség ebben a kontextusban tudatos udvariasági forma.

Hofstede kulturális dimenziós modellje még mindig az egyik legismertebb és leggyakrabban használt keretrendszer a kultúrák fogalmának megalkotásához és összehasonlításához. Hofstede eredeti 4 dimenziója az idők folyamán bővült. Jelenleg maga a modell már egy hatodik dimenziót is magában foglal.

- *A hatalmi távolság* azt mutatja meg, hogy a társadalom tagjai mennyire fogadják el a hatalom egyenlőtlen megoszlását. Nagy hatalmi távolság esetén a döntéshozatal erősen centralizált, a hierarchia merev.
- *Az individualizmus-kollektívizmus* az egyén és a közösség kapcsolatát vizsgálja. Individualista kultúrákban a személyes jogok és sikerek dominálnak, míg a kollektivistákultúrákban a csoportérdek és a társadalmi harmónia élvez elsőbbséget.
- *A maszkulinitás-feminitás* dimenzió az előtérbe helyezett értékeket mutatja: a maszkulin kultúrákban a verseny és a teljesítmény, a feminin kultúrákban az együttműködés és az életminőség dominál.
- *A bizonytalanságkerülés* azt méri, hogy az adott kultúra tagjai mennyire tekintik fenyegetésnek a kétes vagy ismeretlen helyzeteket.
- *A hosszú távú orientáció* a kitartást, a takarékoságot és a jövőre fókuszálást vizsgálja a rövid távú, hagyományőrző és gyors eredményeket váró szemlélettel szemben.
- *Az engedékenység-visszafogottság* azt mutatja meg, hogy a társadalmi normák mennyire teszik lehetővé a személyes vágyak és a boldogság szabad megélését.

1. táblázat. Kína és Magyarország összehasonlítása Hofstede kulturális dimenziói alapján

Dimenzió	Kína	Magyarország
Hatalmi távolság	80 pont	46 pont
Individualizmus	43 pont	71 pont
Maszkulin jelleg	66 pont	88 pont
Bizonytalanságkerülés	30 pont	82 pont
Hosszú távú orientáció	77 pont	45 pont
Engedékenység	24 pont	31 pont

Forrás: Saját szerkesztés, The Culture Factor Group (Hofstede Insights) 2024. [4] adatai alapján, 2026.

Míg mindkét ország maszkulin és visszafogott, a kimagasló különbség az individualizmusban van. Magyarország egyénközpontú, Kína közösségelvű.

A gazdasági interakciókban a kommunikáció kulcsfontosságú. Hall kontextuselmélete segít megérteni, hogy mennyi információt mondunk ki expliciten, és mennyi marad a sorok között. Az alacsony kontextusú kultúrákban a kommunikáció közvetlen és világos. Ezzel szemben a magas kontextusú kultúrákban a jelentés átadása összetettebb, mivel „a kulturális megnyilvánulások több szinten zajlanak egyidőben, és a megfigyelő gyakorlatilag képtelen azonos pontossággal megfigyelni valamit, ami több, egymástól elkülönített elemző és viselkedési szinten játszódik le egyszerre” [2]. Az információ jelentős része így nem a kimondott szavakban, hanem a környezetben és a belsővé vált kulturális szabályokban rejlik. Hidasi Judit rávilágít, hogy ez a kommunikációs kontextus egy átfogóbb kulturális minta része, ami befolyásolja a társadalmi és gazdasági elvárásokat.

Magyarország kultúrája alapvetően alacsony kontextusú, a magyar kommunikációban a direkt és az indirekt közlés változhat, de a kulturális alap az alacsonyabb kontextus felé hajlik. „Az alacsony kontextusú magyar kultúrában az üzleti kommunikáció jellemzően közvetlen és explicit. A magyar vállalkozók általában egyenesen a tárgyra térnek, és elvárják, hogy partnereik is világosan fejezzék ki magukat” [5].

[2] Hall, E. T. (1987): *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.

[4] The culture factor (2024): *Country Comparison Tool*. <https://www.theculturefactor.com/country-compari>

[5] Dániel Z. (2024): 3 dolog, amit tudnia kell a magyar-kínai üzleti kommunikációról. In: *China Brand Fair*. <https://chinabrandfair.hu/2024/09/20/3-dolog-kina-magyar-uzleti-kommunikacio/> [Letöltve: 2026. 02. 11.]

[5] Dániel Z. (2024): 3 dolog, amit tudnia kell a magyar-kínai üzleti kommunikációról. In: *China Brand Fair*. <https://chinabrandfair.hu/2024/09/20/3-dolog-kina-magyar-uzleti-kommunikacio/> [Letöltve: 2026. 02. 11.]

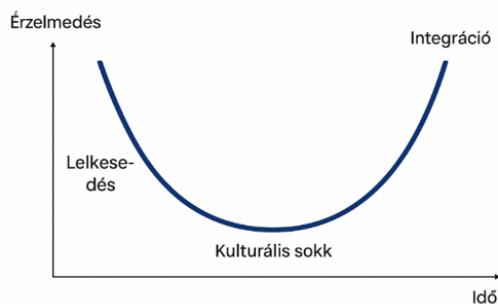
[6] Oberg, Kalervo (1960): Cultural Shock. Adjustment to New Cultural Environments. In: *Practical Anthropology*, 1960., (7.), pp. 177–182.

„Ezzel szemben a magas kontextusú kínai kultúrában a kommunikáció sokkal közvetettebb és implicit. A kínai üzletemberek gyakran kerülnek a közvetlen konfrontációt és a nyílt elutasítást. Ehelyett a „nem” helyett inkább azt mondhatják, hogy „megfontolandó”, vagy „talán később visszatérhetünk erre” [5]. Ez a fajta kommunikáció a harmónia megőrzését és az arcvesztés elkerülését szolgálja.

A magas kontextusú ázsiai kultúrákban az üzleti partnerségek lassan épülnek fel, és a bizalom kialakulásához évekre lehet szükség. Az írásos szerződéseket rugalmas keretként kezelik, amelyek a változó körülményekhez igazíthatók, így a személyes kapcsolatok gyakran nagyobb súllyal esnek latba, mint a formális dokumentumok. Kínában a kollektívizmus, a konfuciánus gondolkodás és a hierarchikus társadalmi felépítés határozza meg ezt a működést. A mianzi (tekintély megőrzése) miatt a közvetlen konfrontáció kerülendő, ami a külföldi partnerektől fokozott türelmet és a nonverbális jelek olvasásának képességét igényli.

Az üzleti élet egyre növekvő nemzetközivé válása, a munkaerő mobilitása és a multinacionális vállalatok terjeszkedése miatt a multikulturális munkakörnyezet a modern szervezetek meghatározó jellemzőjévé vált. Ilyen környezetben a vezetők már nem csak az erőforrások tervezéséért, szervezéséért és ellenőrzéséért felelősek, hanem a nyelv, értékek, normák, kommunikációs stílusok és viselkedési elvárások tekintetében eltérő egyének koordinálásáért is. A multikulturális menedzsment, a kulturális különbségek tudatos és stratégiai kezelése a szervezeti célok elérése érdekében, nem csupán a különböző nemzetiségek egy szervezeten belüli együttélése. Annak érdekében, hogy a kulturális konfliktusok ne rontsák a teljesítményt és a sokszínűség szinergiává váljon, a vezető kulturális közvetítő, folyamatsegítő, integrátor szerepet vállal. A különböző kulturális háttérrel rendelkező emberek közötti interakciók mindig mélyen gyökerező feltételezéseket hoznak magukkal az együttműködés, a kommunikáció, a hierarchia, az időgazdálkodás és a döntéshozatal terén. Mivel ezeket a feltételezéseket normálisnak tekintik, az egyének gyakran nincsenek is tudatában azoknak. Amikor ezek a burkolt normák ütköznek egymással, kulturális sokk lép fel. A jelenséget először Kalervo Oberg írta le, aki a kultúrsokkot úgy határozta meg, mint „a megszokott társadalmi érintkezési jelek és szimbólumok elvesztéséből eredő szorongás” [6]. A kulturális sokk egy valós pszichológiai folyamat, ennek lefolyása tipikusan egy „U” alakú görbét ír le, ahogy az 1. ábra mutatja.

1. ábra. A kulturális sokk

Forrás: Oberg [6] modellje alapján.

Az ábrán látható a lelkesedés fázisa, a mélypontot jelentő válság (sokk), majd az alkalmazkodás és a beilleszkedés fázisa.

A kultúrshock egy természetes folyamat, amely a kezdeti lelkesedéstől a válságon át vezet el a hatékony együttműködésig. Ennek leküzdését támogatja a kulturális intelligencia, amely az új kulturális környezethez való rugalmas alkalmazkodás képességét jelenti. A szervezetben kulcsfontosságú a kulturális szinergia is, amely a különbségek minimalizálása helyett azok előnyeinek maximalizálására törekszik. Ebben a folyamatban a vezető egyfajta kulturális tolmács, aki a különbségeket nehézség helyett értékes erőforrássá alakítja a közös célok érdekében.

A kínai és a magyar kulturális eltérések

A jéghegy-modell alapján a mindennapokban érzékelhető kulturális megnyilvánulások csupán a felszín jelentik. Ez különösen igaz a kínai társadalomra, amelynek megértéséhez az ókori filozófiai alapokig kell visszanyúlnunk. Inotai András és Juhász Ottó részletesen bemutatják azt a sajátos társadalmi és hatalmi struktúrát, amely a közösség érdekeit az egyén elé helyezi. Rávilágítanak a kínai államvezetés logikájára: „Kínában minden társadalmi, szociális, etnikai és vallási feszültség kezelésének alapelve az, hogy a hatalom elnéző az elégedetlenség veszélyes méreteket nem öltő megnyilvánulásaival szemben, de minden eszközzel fellép a társadalom széles

[6] Oberg, Kalervo (1960): Cultural Shock. Adjustment to New Cultural Environments. In: *Practical Anthropology*, 1960., (7.), pp. 177–182.

[1] Hofstede, G.–Hofstede, G. J.–Minkov, M. (2008): *Kultúrák és szervezetelek: Az elme szoftvere*. Pécs: VHE Kft.

[2] Hall, E. T. (1987): *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat.

[7] Inotai András–Juhász Ottó (Szerk.) (2017): *A változó Kína*. Budapest: Akadémiai. [Letöltve: 2026. 02. 21.] <https://mersz.hu/dokumentum/>

körét érintő, szervezett jelenségek ellen, amelyek tömegmozgalommá válva potenciális veszélyforrást jelenthetnek számára” [7]. Ezzel szemben a magyar történelmi tapasztalat a külső hatalmak elleni védekezésről és a megszakíttóságról szól, ami az együttműködés helyett az egyéni túlélési stratégiákat erősítette meg. A magyar kultúra alapvetően individualista, amely Hofstede definíciója szerint „olyan társadalmak jellegzetessége, amelyekben az egyének közötti kötelékek lazák: mindenkitől elvárják, hogy gondoskodjon magáról és közvetlen családjáról” [1]

A gazdasági életben ez a két világkép élesen ütközik. Kínában a szerződéses kötelezettségek formális betartásánál fontosabb a Guanxi, vagyis a kölcsönös kötelezettségeken alapuló személyes kapcsolati háló. A kommunikáció legnagyobb kihívása a nyílt elutasítás hiánya, ami a Mianzi (arc) megőrzését szolgálja. Az üzleti kapcsolatépítés elsődleges színtere ráadásul gyakran a közös étkezések világa, ahol a viselkedési rituálék, mint a hierarchiát követő pohárköszöntők és a kontrollált alkoholfogyasztás, szimbolikus jelentőséggel bírnak.

A mindennapi együttműködés során jelentkező feszültségek hátterében gyakran a térközhazsárlat (proxémika) eltérései állnak. Edward T. Hall Hedigerre hivatkozva így ír a személyes távolságról: „E fogalmat először Hediger alkalmazta annak a távolságnak a jelzésére, amelyet a nem érintkező fajok egyedei tartanak következtetésen. Kicsiny buboréknak, védelmi szférának tekinthetjük ezt, amelyet az organizmusok önmaguk és társaik közé iktatnak” [2]. Mi, magyarok a visszafogott európai normákat követjük (karnyújtásnyi távolság), míg Kínában a sűrűbb élettér miatt a kisebb fizikai távolság és a gyakoribb fizikai kontaktus számít természetesnek. Az eltérő munkakörnyezeti ingerek (magas zajszint, páratartalom) és az érintési szokások könnyen kiválthatják a kulturális sokk frusztrációs szakaszát, amely azonban tudatossággal és rugalmas hozzáállással versenyelőnnyé alakítható.

A SpiceMarket Kft. és a fűszerpaprika-import mint a kutatás környezetének bemutatása

A 2017-ben alakult SpiceMarket Kft. dinamikus fejlődő szervezet, amelynek létszáma folyamatosan növekszik. Fő tevékenysége a fűszerek export-importja, bel- és földi kereskedelme, őrlése, valamint fűszerkeverékek gyártása. Termékpalettájából kiemelkedik a fűszerpaprika, amelynek értékesített mennyisége 100%-ban Kínából származik. Ez gazdasági szükségsszerűség: a magyar fűszerpaprika-ágazat strukturális

problémái és a termelés visszaesése miatt a hazai kínálat nem lenne elegendő az ipari partnerek kiszolgálására. Mizik és Fertő [8] rámutatnak, hogy a mezőgazdasági piacokat gyakran jellemzi a termelés ingadozása és az időjárási viszonyoktól való függés. Bár a spanyol paprika is lehetne alternatíva, viszont drágább és származását tekintve is bizonytalan mivel: „sok esetben nem lehet tudni, vajon a spanyol paprika Spanyolországban termett, vagy már oda is importként érkezett” [9]. Hogy mekkora a kínai import súlya a hazai piacon, azt jól szemléltetik a hivatalos Eurostat statisztikák is. Magyarország fűszerpaprika-behozatala egyértelműen a stabilan elérhető külföldi forrásokra támaszkodik:

2. táblázat. Az EU legfontosabb fűszerimport forrásai

Fűszer típusa	2022 (tonna)	2023 (tonna)	Változás (%)	Fő származási ország (2023)
Fűszerpaprika	109 800	110 600	+0,7%	Kína (73%)
Gyömbér	122 900	114 000	-7,2%	Kína (43%)
Bors	62 900	50 300	-20%	Vietnám (63%)
Kurkuma	15 800	16 000	+1,3%	India (79%)
Fahéj	16 200	13 300	-17,9%	Vietnám (35%)
Összesen EU	397 000	339 800	-14,4%	Kína (39%)

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat [10, 11] „EU spice imports” adatai alapján, 2026.

A táblázatból jól látszik, hogy 2023-ban az Európai Unió teljes fűszerimportja több mint 14%-kal esett vissza. A paprika 0,7%-os növekedése igazából kiemelkedő teljesítmény.

A fűszerpaprika beszerzése CIF paritáson, amerikai dollár elszámolással történik, ami komoly árfolyamkockázatot jelent. A tengeri szállítás lassú (3–4 hónap), a geopolitikai tényezők miatt gyakran Afrika megkerülésével valósul meg, ami szigorú készlettervezést igényel. Mivel helyszíni ellenőrrrel nem rendelkezünk, a beérkező áru minőségének garantálása a hosszú távú bizalomra, valamint a hartai telephelyen elvégzett belső érzékszervi és akkreditált külső mikrobiológiai (pl. aflatoxin-szűrés) vizsgálatokra épül.

[8] Mizik T.–Fertő I. (2017): *Agrárgazdaságtan I.* Budapest: Akadémiai.

[9] Korbász M. (2011): *A magyar fűszerpaprika-ágazat versenyképességének elemzése.* PhD-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. https://phd.lib.uni-corvinus.hu/495/3/korbasz_margit.pdf [Letöltve: 2026. 03. 04.]

[10] Eurostat (2023): *Spice it up: eu imports of spices in 2022.* <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231227-1> [Letöltve: 2026. 03. 04.]

[11] Eurostat (2024): *Flavours of 2023: EU spice imports.* <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241202-1> [Letöltve: 2026. 03. 04.]

Empirikus kutatás

A kutatás célja a fűszerpaprika-kereskedelem területén jelentkező interkulturális kihívások vizsgálata a SpiceMarket Kft. és kínai beszállítói közötti gyakorlati interakciók tükrében. Ezekből az interakciókból olyan kihívások alakulhatnak ki, mint pl. kulturális különbségek, nyelvi akadályok, minőségbiztosítás.

A vizsgálat az alábbi kutatási kérdések és hipotézisek mentén haladt:

- K1: Mekkora a jelentősége a személyes kapcsolatnak (Guanxi) és a hosszú távú partnerségnek a szerződéses kötelezettségek betartása terén?
 - H1: A kínai beszállítók rugalmasabbak és segítőkészebbek azon partnerekkel, akikkel hosszú távú, bizalmi viszonyt ápolnak.
- K2: Milyen kommunikációs stratégiák bizonyulnak hatékonyak a minőségi reklamációk rendezésekor a kínai partner „arcvesztésének” elkerülése érdekében?
 - H2: A közvetlen kritika helyett a közösen keresett megoldási javaslatok gyorsabb kompenzációt és jobb minőségű későbbi szállítmányokat eredményeznek.
- K3: Miként befolyásolják a kínai tradicionális ünnepek (különösen a holdújév) az ellátási lánc stabilitását és a magyar vállalat készletgazdálkodását?
 - H3: A kínai ünnepi naptár sajátosságainak nem megfelelő ismerete vagy az előrelátó kommunikáció hiánya szezonális készlethiányhoz vezet a magyar oldalon.

A kutatás kvalitatív módszertanon, azon belül esettanulmányon alapul, amely a SpiceMarket Kft. működésén keresztül, kényelmi mintavétellel kiválasztott munkatársakkal készített félig strukturált mélyinterjúk és üzleti levelezések dokumentumelemzése segítségével elemzi a magyar-kínai együttműködést. Az eredmények alapján a digitális csatornákon zajló kommunikáció tömör és megoldásközpontú, a nyelvi korlátok okozta félreértéseket pedig az írásbeliség preferálásával mérséklük. A személyes kapcsolatok (Guanxi) kulcsfontosságúak a konfliktuskezelésben, de minőségi panaszok esetén a direkt, laboreredményekre támaszkodó tényalapú közlés a leghatékonyabb. Bár a kínai beszállítók határidőt tekintve megbízhatóak, a holdújév logisztikai hatásait a vállalat előre tervezéssel és korai rendelésekkel kezeli.

Az eredmények megerősítik az elméleti várakozásokat, de fontos gyakorlati eltéréseket is feltárnak az üzleti környezet által.

Hall a magas kontextusú és az alacsony kontextusú kultúrák közötti megkülönböztetése hasznos keretet nyújt a kommunikációs minták értelmezéséhez. Ez bizonyos mértékben tükröződik az eredményekben is, különösen azokban az esetekben, amikor a kínai partnerek nem utasították el kifejezetten a kéréseket, ami később a várakozások be nem teljesüléséhez vezetett. A tapasztalatok a látszólagos egyetértésről pontosan ezt a konfrontációkerülést példázzák: a partner inkább rábólint egy nem teljesen értett kérésre, mint-

sem, hogy nemet mondjon, ami később logisztikai csúszást okozhat. Az interjúkban jellemzett általános kommunikációs stílus azonban közvetlenebbnek és hatékonyabbnak tűnik, mint amire a szakirodalom utal. A válaszadók hangsúlyozták a gyors reakciót, az egyértelműséget és a problémamegoldásra való öszszpontosítást. A tapasztalatok alapján a WhatsApp használata felgyorsítja az üzenetváltást, ami náluk már természetes üzleti csatorna. Ez azt is mutatja, hogy a nemzetközi üzleti helyzetekben, a kommunikáció általában explicitebbé válik, függetlenül a kulturális háttértől. Az eredmények arra utalnak, hogy a magas és az alacsony kontextusú kommunikációs stílusok között közeledés figyelhető meg.

Hofstede kulturális dimenziói segítenek megérteni a megfigyelt mintákat. Kína magas pontszáma a hosszú távú orientáció és a kollektívizmus terén mutatkozik meg, a bizalom, a lojalitás és a kapcsolatépítés hangsúlyozásában. A Guanxi fontosságát egyértelműen megerősítette az, hogy az interjúalanyok kiemelték, hogy a hosszú távú együttműködés jelentősen javítja a rugalmasságot és a konfliktuskezelést. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kínai partnerek viszonylag jól kezelik a közvetlen visszajelzéseket, ezért nem teljesen igaz, hogy mindig kerülik a konfliktust. Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy üzleti helyzetekben a gyakorlati szempontok esetenként fontosabbak, mint a kulturális kommunikációs szokások, ezért ilyenkor nyíltabban kommunikálnak. A kulturális különbségek valóban léteznek, de a hatásuk nem minden esetben zavaró. Az alábbi módon befolyásolhatják az együttműködések stílusát és dinamikáját:

- *Kommunikációs stílus*: A nyelvi akadályok és a hangsúlybeli eltérések kiküszöbölésére a partnerek az írásbeli csatornákat részesítik előnyben a telefonos egyeztetésekkel szemben.
- *Kapcsolatorientáltság, bizalom*: A bizalmi szint növekedésével a kommunikáció közvetlenebbé és gyorsabbá válik, a logisztikai biztonság alapja a partneri lojalitás.
- *Konfliktuskezelés*: A szakirodalommal ellentétben a tényszerű, laboratóriumi eredményekkel alátámasztott direkt visszajelzések nem vezettek konfliktushoz, hanem gyors és kooperatív megoldást eredményeztek.
- *Megbízhatóság, időérzékelés*: A rugalmas időkezeléssel kapcsolatos sztereotípiákkal szemben a kínai partnerek pontosnak és megbízhatóknak bizonyultak, a logisztikai problémákat általában külső tényezők okozták.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a kulturális különbségek csak a kezdeti fázisban okoznak problémákat, fennakadásokat; ez a későbbiekben, az érintettek alkalmazkodásával enyhül vagy akár meg is szűnik.

A kutatási kérdésekre és a hipotézisekre vonatkozó eredmények az interjúk alapján:

K1: Mekkora a jelentősége a személyes kapcsolatnak (Guanxi), és a hosszú távú partnerségnek a szerződések betartása esetében?

H1: A kínai beszállítók rugalmasabbak és segítőkészebbek azon partnerekkel, akikkel hosszú távú, bizalmi viszonyt ápolnak.

Az eredmények alátámasztják azt a hipotézist, hogy a személyes kapcsolatok fontos szerepet játszanak az üzleti kapcsolatokban. A bizalmon alapuló hosszú távú partnerségek rugalmasabb, hatékonyabb és együttműködőbb interakciókhoz vezetnek. Ezzel szemben az új üzleti kapcsolatok nagyobb bizonytalansággal járnak és több ellenőrzést igényelnek. A kutatás igazolta, hogy a Guanxi egyfajta láthatatlan szerződésként működik.

K2: Milyen kommunikációs stratégiák bizonyulnak hatékonyak a minőségi reklamációk rendezésekor a kínai partner „arcvesztésének” elkerülése érdekében?

H2: A közvetlen kritika helyett a közösen keresett megoldási javaslatok gyorsabb kompenzációt és jobb minőségű későbbi szállítmányokat eredményeznek.

A szakirodalom hangsúlyozza az indirekt kommunikáció és az „arcvesztés” elkerülésének fontosságát, azonban a kutatás részben cáfolta azt a hipotézist, miszerint a kínai kommunikáció minden esetben indirekt. A vizsgált gyakorlat azt mutatta, hogy szakmai kérdésekben a kínai partnerek képesek a direkt és tényyszerű közlésre is, ami a piaci kényszernek és a bizalomnak tudható be. A leghatékonyabb kommunikációs stratégia a gyakorlatban nem az indirekt megfogalmazás, hanem a dokumentumokkal alátámasztott egyértelmű problémajelzés és a közös érdek hangsúlyozása. A személyes kapcsolat és a bizalom megléte ebben a folyamatban is elengedhetetlen, mivel jelentősen megkönnyíti a konfliktusok gyors és gördülékeny rendezését.

K3: Miként befolyásolják a kínai tradicionális ünnepek, leginkább a Holdújév az ellátási lánc stabilitását és a magyar vállalat készletgazdálkodását?

H3: A kínai ünnepi naptár sajátosságainak nem megfelelő ismerete vagy az előrelátó kommunikáció hiánya szezonális készlethiányhoz vezet a magyar oldalon

Az eredmények megerősítik, hogy a kínai ünnepek, különösen a holdújév, jelentős hatással vannak az ellátási lánc működésére. Ez nemcsak a gyártás leállítását, hanem a pénzügyi és banki tranzakciók lassulását is jelenti, ami plusz költségeket generálhat. A tudatosság vagy a felkészültség hiánya az ellátási lánc megszakadásához és készlethiányhoz vezethet. Az előrelátó tervezés és kommunikáció azonban jelentősen csökkenti ezeket a kockázatokat.

A szakirodalomban megfogalmazott várakozásoktól eltérő eredmények is jelentkeztek a kutatás során:

- *A vártnál alacsonyabb közvetettség:* A közvetett kommunikáció ugyan jelen volt, azonban szerepe kevésbé volt hangsúlyos, mint azt a szakirodalom sugallja. A tapasztalatok alapján a kommunikáció gyakran egyértelmű és célorientált volt, különösen a WhatsApp használatával.
- *Az „arcvesztés”:* A várt erőteljes konfrontációkerülés nem volt egyértelműen megfigyelhető. A kínai partnerek nagyrészt hajlandók elismerni a hibákat és együttműködni a problémák megoldásában, ha az érdekük a hosszú távú üzlet megtartása.

- *Magas szintű megbízhatóság*: A kínai partnereket precíznek és megbízhatónak írták le, néha még a vára-
kozásokat is felülmúlva más nemzetközi partnerekhez képest.

A váratlan eredmények azzal magyarázhatók, hogy a hosszú távú üzleti kapcsolatok, az ellátási lánc működtetéséhez szükséges hatékony kommunikáció, valamint a globalizáció és a digitális eszközök egyaránt csökkentik a kulturális korlátokat, felülírják a kommunikációs preferenciákat, és erősítik az üzleti gyakorlatok egységesedését.

A kutatás célja, hogy feltárja a SpiceMarket Kft. és a kínai beszállító közötti együttműködés során felmerülő interkulturális kihívásokat, különös tekintettel a kommunikációs gyakorlatokra és a konfliktuskezelésre. Az eredmények azt mutatják, hogy a nemzetközi üzleti környezetben a gyakorlatias megközelítés és a hatékonyság iránti elvárás gyakran felülírja az elméleti modellek által feltételezett merev kulturális sémákat.

A személyes kapcsolatok (Guanxi) fontossága meghatározó: a kutatás igazolta, hogy a bizalmi tőke növekedése közvetlenül hozzájárul a működési rugalmasság erősödéséhez. A szakirodalomban felsoroltakkal ellentétben a közvetlen kommunikáció nem feltétlenül vezet negatív eredményekhez, az arcvesztés elkerülése a gyakorlatban pedig úgy valósul meg, hogy objektív tényekre, például akkreditált laboreredményekre támaszkodnak. Emellett az olyan tényezők, mint a Holdújév, kézzelfogható hatással vannak az üzleti működésre, így a megfelelő tervezés elengedhetetlen az ellátási lánc zavarainak elkerüléséhez. Elméleti és gyakorlati szempontból is megfigyelhető, hogy a hatékonyság és a közös gazdasági érdekek sok esetben felülírják a kulturálisan meghatározott kommunikációs mintákat.

Stratégiai javaslatok a szakterület számára

Az eredmények alapján az alábbi stratégiai ajánlások fogalmazhatók meg az interkulturális hatékonyság javítása érdekében:

- *A Guanxi erősítése*: Bizalomra épülő partneri viszony kialakítása, amelyben a személyes kötelék a szerződéseken is túlmutató valódi biztonságot adja.
- *Kiegyensúlyozott kommunikáció*: A közvetett normák helyett a világos és egyértelmű kommunikáció előtérbe helyezése a vádló hangnem kerülése mellett, valamint a rendelések írásos visszaigazolása és a WhatsApp írásbeli formájának preferálása.
- *Közös problémamegoldás*: A konfliktuskezelés során a problémák közös kihívásként való értelmezése és a partnerek bevonása a gyorsabb és hatékonyabb megoldás érdekében.

- *Kockázatkezelés és tervezés:* Új kapcsolatok esetén szigorúbb ellenőrzési mechanizmusok alkalmazása, a Holdújév okozta leállások ellensúlyozására pedig az időben megkezdett előre tervezés fenntartása.
- *Digitális eszközök alkalmazása:* A széles körben elfogadott platformok használata és a gyors reagálás biztosítása.

A kutatás korlátokkal is rendelkezik, mivel egyetlen vállalaton belül, korlátozott számú kvalitatív interjúra épül, ami csökkenti az eredmények általánosíthatóságát. Összességében megállapítható, hogy bár a magyar és kínai üzleti partnerek között fennállnak kulturális különbségek, ezek hatása megfelelő tapasztalattal, kölcsönös alkalmazkodással és tudatos kommunikációs stratégiákkal hatékonyan kezelhető.

Galéria

Sywa Réka: Jap.2.

